

Čitanja Marulićeve "Institucije"

Ikić, Laura

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:655367>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA KROATISTIKU

Laura Ikić

ČITANJA MARULIĆEVE *INSTITUCIJE*

(diplomski rad)

Pula, 2020.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA KROATISTIKU

Laura Ikić

ČITANJA MARULIĆEVE *INSTITUCIJE*

(diplomski rad)

JMBAG:0303034892, redovna studentica

Studijski smjer: kroatistika

Kolegij: Hrvatska renesansna književnost

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

Mentor: prof. dr. sc. Valnea Delbianco

Pula, 2020.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Marko Marulić	2
3. O <i>Instituciji</i>	11
4. Čitanja <i>Institucije</i>	13
4.1. <i>Institucija</i> kao književno djelo	17
4.2. <i>Institucija</i> i filozofija	20
4.3. <i>Institucija</i> i teologija	22
5. Marulić kao učitelj kreposti i morala	26
6. Kreposti	30
6.1. Krepost poniznosti	31
6.2. Krepost šutljivosti i umjerenosti u govoru	33
6.3. O druženju i izbjegavanju društva	35
6.4. O gajenju istine i izbjegavanje laži	38
6.5. O ispovijesti grijeha	39
7. Asketika	42
8. Marulićevi uzori i izvori	44
9. Recepcija <i>Institucije</i>	45
10. Zaključak	48
11. Literatura	51
12. Sažetak	53
13. Summary	54

1. Uvod

U ovome diplomskom radu pisat ćemo o Marulićevoj *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, djelu poznatijem pod nazivom *Institucija*. Nastojat ćemo prikazati različite pristupe u interpretaciji, odnosno čitanju toga djela s književnoga, filozofskoga i teološkoga stajališta. Bit će riječi i o odnosu književnosti i teologije, kao i o hagiografiji općenito, jer *Institucija* se temelji na primjerima iz života svetaca od Staroga zavjeta Biblije do Marulićeva doba pa je stoga i to njegovo djelo moralistički spis i zbirka hagiografija. Već pri čitanju možemo primijetiti kako Marulić o vrlinama, koje navodi i za koje iznosi primjere iz života svetaca, ne raspravlja, već ohrabruje čitatelje na prakticiranje određene vrline. *Institucija* stoga nije tek rasprava o tome što je pojedina vrлина i je li ona korisna čovjeku, već neposredan poziv na njezino prakticiranje. On to ne čini racionalnim argumentima, pa ni filozofskom raspravom već konkretnim primjerima te je njegova namjera djelovati na osjećaje čitatelja više negoli na njihov razum, što nas podsjeća na poziv kršćanske vjere pa i govor samoga Isusa Krista. Dok čitamo Njegovu Riječ u Svetome pismu i ako nastojimo produbiti svoju vjeru, uvidjet ćemo kako je neke vjerske dogme nemoguće shvatiti razumom već u njih treba jednostavno vjerovati. Tako i Marko Marulić, navodeći primjere raznih kreposti (u radu će biti riječi i o kreposti kao zaboravljenoj vrlini u današnje vrijeme), upravo stilom kojim piše i načinom na koji je čitavo djelo koncipirao u jednu prekrasnu cjelinu, snažno utječe na čitatelje koji to žele i danas, kao i u šesnaestome stoljeću, u doba renesanse, kada je u prevelikoj usmjerenosti na čovjeka znalo biti zanemareno transcendentno zbog ideje individualizma, odnosno postavljanja čovjeka u središte svemira umjesto Boga koji je bio središte toliko dugo u srednjem vijeku, razdoblju koje je čovječanstvu donijelo mnogo primjera svetih života, onda kada su književnost i kazalište bili temeljeni uglavnom na kršćanskoj tematici. Čitava ta ideja individualizma u renesansi nije spriječila našega velikoga pisca, Marka Marulića, da napiše ovo sjajno moralno-didaktično djelo te tako privuče čitatelje diljem svijeta bliže Kristu i Njegovu nauku.

2. Marko Marulić

Marko Marulić jednom je napisao kako doista ne zna ima li išta korisnije za kršćanina nego da se često prisjeća onoga što će biti na kraju i da to stalno drži na pameti. To nas odvraća od poroka, potiče na krepostan život...“da preziremo što je prolazno a žudimo za onim što je vječno.“¹ Stvarao je na razmeđu epoha, između srednjega vijeka i renesanse, u razdoblju humanizma. Rodio se 18. kolovoza 1450. godine u Splitu, gdje je i umro 5. siječnja 1524. godine. Pokopan je u današnjoj crkvi svetoga Frane na Obali u rodnom gradu. Bio je prvo od osmero djece oca Nikole (gradskoga suca) i majke Dobrice, također iz sudačke i plemićke obitelji Alberti. Bili su kao obitelj veoma imućni zemljom, a nakon smrti oca Nikole (vjerojatno 1574. godine) Marulić je postupno bivao glavar obitelji, *pater familias* i jako se trsio, što potvrđuju razni službeni spisi, da obitelj i posjede zadrži na okupu. Marulići nisu bili imuni na iskušenja i poroke tadašnjega splitskoga života, a Marko je nastojao očuvati ćudoređe. Posebno je bio nježan prema sestri Biri, koja je po plemićkom običaju, radi uštede na mirazu, upućena u samostan benediktinki u Splitu pa joj je Marko slao pobožne sastave i neke vedrije pjesme za zabavu koludricama, odnosno suredovnicama. Moguće je da je upravo ovdje korijen njegova književnoga rada kao *poete christianusa*. Sve u svemu, možemo zaključiti kako je Marko Marulić bio vrlo osjećajan čovjek koji je svoju intimu prenosio u književne tekstove, međutim, istodobno se odlikovao vrlinama ozbiljna, racionalnoga i organiziranog čovjeka. Njegov je prvi životopisac i ujedno prijatelj Frano Božićević Natalis.

Bio je, Marko Marulić, na glasu zbog vjerničkog života i pobožnosti. Njegov književni rad donio mu je već za života ugled u rodnom mjestu, zavičaju, u domovini i izvan nje, tako da je zasjenio sve pripadnike stare plemićke obitelji Marulić, među kojima je dosta javnih i zaslužnih ličnosti. Oko 1500. godine uslijedio je Marulićev odlazak na Šoltu, gdje je prevodio spis Tome Kempenskoga *De imitatione Christi* na hrvatski. To je djelo vrlo značajno za kršćansku tradiciju. To je, naučava Crkva, uz *Ispovijesti* svetoga Augustina, djelo koje svaki katolik treba pročitati. Stoga se Marulić zaista prihvatio velikoga posla kada je odlučio prevoditi upravo to djelo. Danas zato imamo priliku čitati *Nasljeduj Krista* zahvaljujući njemu. Taj je njegov boravak na

¹ <https://ika.hkm.hr/novosti/dr-parlov-marko-marulic-je-sveti-sin-crkve-njegova-crkvenost-i-religioznost-namjerno-se-presucivala/>, (pristupljeno 21.5.2020.)

otoku vrlo važan za shvaćanje Marka Marulića kao ličnosti, uz koji se vežu dva tumačenja od kojih ćemo oba ovdje opisati jer dobro utječu na današnju sveopću misao o njemu. Naime, sva su njegova djela pobožne namjene i kršćanske tematike.

„Takvim djelima pripada i biografija Marka Marulića koju je sastavio Frano Božićević Natalis. On je latinički pjesnik, vrsno obrazovan i kultiviran. Životopis svojega uzora stilizira na humanistički način visokim stilom, ali apologetski, kao laudu Marulićevu kršćanskom liku svetačkih vrlina, vjerojatno i kao poziv na beatifikaciju.“²

Božićević (Božičević), Frano (Franciscus) Natalis, hrvatski je književnik koji je živio u Marulićevo doba u Splitu, od 1469. do 1542. godine. Osim što je bio jedan od najistaknutijih članova splitskoga humanističkoga kruga, bio je i Marulićev prijatelj i biograf. Vlastite latinske stihove, nastajale u rasponu od četiriju desetljeća (1497. – 1536.), okupio je u autografskom zborniku *Pjesme (Carmina)*, dodajući im i nekoliko tuđih sastavaka; cjelovita zbirka je prvi put objavljena 1958. godine. Više od mnogobrojnih političkih prigodnica pozornost privlače poslanice koje je razmjenjivao s prijateljima (M. Marulić, G. Kabalin), a zanimljive su i njegove inovacije u žanrovskome modelu humanističke ljubavne elegije. U nacionalnoj književnoj historiografiji najviše je suprotstavljenih sudova izazvao Božićevićev životopis M. Marulića (*Vita Marci Maruli*, prvi put tiskan 1765. godine). Snažno obilježen posmrtnim pijetetom prema prijatelju i književnom uzoru, Božićevićev prikaz prvorazredno je biografsko i bibliografsko vrelo.

Kao najistaknutiji član splitskoga književnog kruga, Marulić je imao tri vrste prijatelja koje njegov već spomenuti suvremenik, prijatelj pa i biograf Frano Božićević Natalis opisuje. Prema tom opisu, prvoj vrsti pripadaju vrlo slavni ljudi koji Marulića nikada nisu osobno poznavali, ali su, čitajući njegova djela, imali o njemu vrlo visoko mišljenje. Među njima biograf ističe biskupa Porta i kardinala Svetoga Marka Dominika Grimanija, vesprimskog biskupa i hrvatskoga bana Petra Berislavića, splitskog nadbiskupa Bernarda Zanea te mletačkog patricija Augustina Mula.

Drugoj vrsti pripadaju manje slavni, ali učeni ljudi kao što su književnici Dmine i Jerolim Papalić. Njih je osobno poznao. Trećoj pak vrsti pripadaju iznimno učeni ljudi koji su se istaknuli u svom pjesničkom umijeću kao što su izvrstni znalci obaju

²Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul*, Zagreb: Erasmus naklada: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta ; Split: Književni krug - Marulianum, 1999., str. 21.

prava Kristofor Papalići Jeronim Ćipiko, zatim trogirski biskup Toma Niger, pjesnik Petar Ćipiko, Jerolim i Frane Martinčić, Nikola i Antun Alberti. Naposljetku Frano Božićević ubraja i sebe u tu posljednju grupu prijatelja. Možemo reći da te dvije posljednje Božićevićeve vrste Marulićevih prijatelja zapravo predstavljaju splitski humanistički krug Marulićeva vremena, koji je bio veoma živ po svojem literarnom i kulturnom djelovanju. Književnici su se najčešće okupljali u veoma elegantnoj dvorani izrezbarenoga stropa i kićenih prozora, u gotičkoj palači obitelji Papalić, a za koju se pretpostavlja da je djelo Jurja Dalmatinca. Tamo su razmjenjivali svoja književna iskustva, diskutirali o znanosti i književnosti, čitali svoje stihove od kojih su neke izvodili uz lutnju, natjecali se u govorništvo i glazbenim vještinama. Marulić svoje prijatelje spominje samo imenom dajući im za to i kratke oznake. Jere za kojega veli da je vrstan na citari vjerojatno je Jerolim Papalić o kojemu je Božićević napisao da je Marulićeve pjesme pjevao živahno uz liru. Zanimljivo je također što se Jerolima Papalića „može doista spominjati među naše renesansne glazbenike o kojima se vrlo malo zna, no buduća istraživanja će možda i o njima otkriti više tragova.“³ Koliko je Marulić bio utjecajan i koliko je mario za svoje prijatelje dokazuje i činjenica da je upravo za vrijeme pučke bune na otoku Hvaru, koja se zbila 1510. godine, kada je u Split izbjegao hvarski plemić i pjesnik Hanibal Lucić, koji je za to vrijeme sudjelovao u tim književnim okupljanjima Marko Marulić u svojim petrarkističkim stihovima na latinskome jeziku opjevao toga danas najpoznatijeg renesansnog pjesnika:

*Uzmi liru svoju lovorikom ovjenčaj kosu
Febe! Veseli se, gle: pjesnik ti dolazi nov!
Još kao dječak je tebi stao skladati pjesme
Hanibal. Njegov je duh darima obdaren svim,
A i vanjština ga resi, i lice, i gizdava kosa,
Kojom plavi se pram spušta niz prebijeli vrat.
Molim te, daj mu pomozi da – ko što ti tjelesno sličī –
Postane tako i tvoj najbliži pjesnički drug.
Uživa glas da je najljepši mladić. Daj nek i stih mu
Bude nedostižan cilj mladima, starima – svim!⁴*

³ Cvito Fisković, „Šest Marulićevih prijatelja“, *Colloquia Maruliana*, Vol. V, 1996., str. 114, file:///D:/Users/USER/Downloads/08_C_Fiskovic.pdf, pristupljeno 31.7.2020.

⁴ Bratislav Lučin, *Marko Marulić 1450-1524*, Split: Hrvatsko-njemačko društvo : Zebra plus, 2008. str. 59.

Marulić je tako svojim petrarkističkim formulacijama opjevao Lucića, koji je danas najpoznatiji ne samo po svojoj drami *Robinja* nego i po najljepšoj petrarkističkoj pjesmi u hrvatskoj književnosti koju naslovljavamo po prvome stihu *Jur nijedna na svit vila*.

„Marulić je ljudima koji su najintenzivnije obilježili njegov život posvećivao svoja djela. Tako je on svoje najvažnije knjige posvetio sljedećim osobama: Jerolimu Ćipiku, Tomi Nigeru, Dujmu Balistriliću, Dominiku Papaliću, Francesku di Consorti, Augustinu Muli te Dominiku Grimaniju. Prva četvorica s ovoga popisa njegovi su splitski prijatelji, oni s kojima je odrastao, a koji su u svom gradu bili vrlo ugledni te obnašali važne javne ili crkvene službe. Prvi je na tom popisu Jerolim Ćipiko. Njemu je Marko Marulić posvetio svoje prvo djelo s kojim je postigao svjetski uspjeh, *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*.“⁵

Jerolim Ćipiko i Marulić bili su prijatelji od rane mladosti, pretpostavlja se da su studirali u Padovi te su obavljali pravničke poslove. Marulić je Ćipika držao svojim najboljim prijateljem pa nije čudno što je u posveti spominjao preveliku dobrostivost Jerolima kao i nebrojena dobročinstva koja mu je učinio. Također, Marulić je vrlo pohvalno govorio o Ćipikovim pravničkim sposobnostima, o njegovim vrlinama i retoričkim umijećima. Jerolim je nadživio prijatelja, pa su on i njegov brat Petar pisali nadgrobnice u povodu Marulove smrti.

Veliki Marulićev prijatelj bio je i splitski arheolog i pisac epigrama, pjesnik opsjednut starinama Dominik Dmine Papalić, onaj na čiji je nagovor Marulić opisao brojne antičke natpise nađene u splitskoj okolici. Njemu je Marulić posvetio djelo *In epigrammata priscorum commentarius*. U toj posveti spominjeniz uspomena iz vremena njihove mladosti. Među ostalim i jedan kameni epitaf koji je postavio u povodu smrti jednoga Splicićanina, rođaka Papalićeva, kojega su ubili Osmanlije. Taj epitaf napisao je Marko Marulić, kako svjedoči u toj posveti, još dok je bio u školi Tidea Acciarinija, dakle u vrijeme svojih književnih učenja i kad je pisao svoj prvi otisnuti književni tekst, poslanicu Jurju Šižgoriću.

Marulić i Dmine Papalić povezani su i čuvenom *Hrvatskom kronikom*, koju je Papalić pronašao, a Marulić je preveo na latinski. Taj tekst bio je zapravo rukopis *Dukljaninove kronike* kojoj je netko dodao legendu o hrvatskom kralju Zvonimiru i njegovoj nasilnoj smrti.

⁵ <https://www.vecernji.hr/vijesti/svoja-djela-marulic-je-posvecivao-ljudima-koji-su-najintenzivnije-obiljezili-njegov-zivot-1402131>, pristupljeno 31.7.2020.

Marulićev biograf Natalis također navodi kako Marulićeva religioznost, zaokupljenost kršćanskim i moralističkim idejama poprima razmjere primjerenog isposništva. Prema Natalisu, on je četrdesetak godina provodio život isključivo asketski, gotovo pustinjački što je, ako čitamo njegovu *Instituciju*, koja vrvi primjerima pustinjačkoga i asketskog života, moguće. No, odlučnu reviziju slijedom arhivskih dokumenata napravio je tek Cvito Fisković u studiji *Prilog životopisu Marka Marulića Pečenića*. On kaže, a Fiskovićev citat preuzimamo iz Marulićeve monografije Mirka Tomasovića, da je Marko Marulić, uza sav svoj književni rad, vrijeme provodio poput drugih splitskih plemića toga doba, da je bio u neprestanom dodiru s ljudima, bavio se probitcima obitelji, skrbio za njezine i svoje posjede, jednom riječju, da nije nikakav dobrovoljni izopćenik iz društva u bijegu od svega onoga što nije duhovna vrijednost.. Promjena se, međutim, prema Fiskoviću, dogodila zbog prelaska u muževnu dob. Riječ je, naime, o znakovitom uozbiljenju nakon „giovenile errore“ (kako izriče Petrarca u svom prvom sonetu *Kanconijera*), „mladenačkih zabluda“, što čitamo u biografijama tolikih humanističkih i renesansnih književnika. Neki su se i mladenačkih djela odricali kao „poroda od tmine“ (Ivan Gundulić). Ipak, dijelu historiografa teško se bilo odreći prvotne svetačke idealizacije unatoč čvrstim argumentima, koji su dovodili u pitanje njegovog prvog biografa Natalisa.

Na Šolti je Marulić boravio kod svoga prijatelja i kuma Dujma Balistrilića kojemu je kasnije posvetio i svoj poznati ep *Juditu*. Prebivanje u otočkoj uvali, odvajanje od gradskog meteža povezivo je i s drugim konotacijama. Marulić se poput mnogih humanista, povukao kako bi se spokojno posvetio književnom radu i čitanju. Tako se Juraj Šišgorić, njegov stariji kolega i poznanik, primjerice, povukao u Zlarin, tražeći idilu. Francisco Sá de Miranda, Marulov suvremenik, napustio je Lisabon i našao utočište na seoskom imanju rodne Coimbre. Pa i glasoviti Francesco Petrarca, koji je Maruliću bio posebno blizak, također je imao svoje „sveto mjesto“, *Vallis Clausa* (Vaucluse) gdje je napisao svoje najintimnije djelo *Moja tajna*. Marulićeva *Vallis Surda* je njegova gluha uvala u traženju humanističke Arkadije tim više što je kuća za odmor u kojoj je boravio nekad bila rimska *vila rustica*. Međutim, da Marulić nipošto nije bio samotnjak-isposnik, da nije postao redovnikom i da nije čak ni živio u samostanu, možemo zaključiti iz činjenice da je, hvaleći prednosti jednostavnoga seoskoga života i okoliša, želio svoju radost podijeliti s prijateljima u ladanjskoj atmosferi, poetizirajući je ukrasima iz ekloga, antičkih idila. Pjesma je, dakle,

neprijeporno svjedočanstvo humanističkih ozračja Marulićevog pohoda Nečujmu, suprotnih pustinjačkim, samostanskim ugođajima.

Postoji još jedna zabluda o Marulićevu životu, a ta je da je bio bludnik. Međutim, za nju je dokazano kako je tek pučka legenda. U predgovoru prvoj knjizi edicije „Stari pisci hrvatski“, objavljenoj 1869., pod naslovom „Život Marulićev“ stoji i sljedeće:

„U Splietu kruži od starine njeka pripovjest o Maruliću, koju premda neki za lažljivu proglasiti se trudiše, ipak vjerodostojni pisci, kao Josip Antin Costantini ili Costadoni, nazvan Conte Agostino Pupieni (1732) i naš vriedni A. Kuzmanić istinitom priznaše.“⁶

Dogodilo se to da su Marko Marulić i njegov prijatelj pošli jedne večeri k jednoj bludnici i dok je Marulić čekao prijatelja pod prozorom kuće u kojoj je ovaj boravio kroz prozor je doletjela glava toga prijatelja. Govori se, također, kako se Marulić upravo te večeri obratio od grešnoga života i posvetio svoj život Bogu. Nakon kratkog ali slikovitog opisa Marulićeve noćne zgrade dodan je i kratki komentar:

„Koliko je u toj priči istina, tko će to sada znati; ali je istina da se na otoku Braču u dvoru sv. Ivana, vlasništvu splietskih vlastelah Kaugrošovićah, medju ostalimi starinama još danas kaže zubnjak od sapetih svionih liestavah Marka Marulića; a još je veća istina, da je Marulić veliki dio svoga kasnijega života posvetio svetim stvarim.“⁷

Iako je Luka Svilović (1802.–1877.) u časopisu *La Dalmazia* 1846. godine demantirao Costantinija⁸, koji je, koliko je poznato, prvi zabilježio nemilu noćnu pustolovinu, priča je, sadržavajući bitne elemente za životopis sveca, dobro zvučala, pa se širila i kasnije, kako svjedoči predgovor Marulovim djelima u „Starim piscima“.

Možemo stoga zaključiti kako cijela Natalisova pripovijest, pa i legenda o njegovom razbludnom ponašanju, nose obilježja hagiografske zgrade s moralističkom tezom i opomenom. Tako su i oblikovane, tipično hagiografski, u perspektivi spektakularnog obraćenja grešnika u kojem čovjek od grešnoga života, preko spoznaje do koje dođe upoznavši Krista, dolazi do svetosti. Natalis je vjerojatno, s

⁶*Pjesme Marka Marulića*, (prir. Ivan Kukuljević Sakcinski), Stari pisci hrvatski, knj. 1, JAZU, Zagreb, 1869. str. XLIX.

⁷Isto.

⁸O tome piše M. Tomasović, „Marulić u zadarskoj periodici iz 1846.“, *Colloquia Maruliana* III, Split, 1995., str. 125.

obzirom na to da je bio Marulićev dobar prijatelj, pišući njegovu biografiju, dodao, romansirao mnoge dijelove želeći svoga prijatelja prikazati u što boljem svjetlu, onako kako ga je on vidio, ne mareći pritom za istinitost njegovih zapisa. Ne možemo ga zbog toga suditi jer je očito istina da Marko Marulić jest bio dobar čovjek, moguće i zaista na glasu svetosti o čemu, osim njegove vrlo zagonetne biografije, svjedoče i njegova književno-teološka djela koja su napisana zaista vjernički. Marulićeva najvažnija latinska djela su moralno-religioznog i filozofsko-etičkog sadržaja, a predstavljaju ga kao enciklopedistu praktične kršćanske filozofije, koji traži obnovu kršćanskoga života.

Bilo bi, dakle, krivo, ne smatrati Marulića vjernikom, čovjeka zaista predanog Bogu i ljudima samo iz razloga što Natalisova riječ nije dokazana. Natalis je samo pretjerao, Marulić je i dalje Božji čovjek. On taj općeprihvaćeni atribut ponajprije duguje spjevu *Judita*. Bilo je to prvo umjetničko djelo koje je pisano hrvatskim jezikom. Taj vrlo vrijedan ep izašao je u Mlecima 1521. godine, a napisan je još 1501. godine. Sastoji se od šest pjevanja, u dvanaestercima koji se dvostruko rimuju. Jezik epa je splitska čakavština, a nastao je prema biblijskoj priči. Njemu prethodi zbirka Džore Držića, *Pjesni ljuvene* koja je ujedno i najstarije pjesničko djelo na hrvatskome jeziku. Kako *Judita* nije ni najstariji ep hrvatskoga autora, možemo se zapitati iz kojega je razloga Marko Marulić proglašen ocem hrvatske književnosti.

„Razlozi su višestruki. To je djelo Maruliću priskrbilo karizmu, kakvu zacijelo nema niti jedan pisac u polutisućljetnom trajanju hrvatske književnosti, i to i na sinkronijskoj i na dijakronijskoj razini. *Judita* od prvoga izdanja koje je bilo 1521. godine, ima osobit status u autorovu opusu i postaje zaštitni znak 'harvacke' stihotvorbe, budući da je dokazala mogućnost primjene humanističkoga visokoga stila i mjerila u 'pučkom' idiomu, u materinskom govoru.“⁹

Kronologiju (nastanka i prvotiska) Marulićevih književnih djela i ostalih tekstova također je nemoguće ispisati, gotovo da je i teže nego onu životnu. Treba spomenuti i da mu je pripisano čak ono što nije uopće napisao, zato što je jedan talijanski humanist imao isto prezime, a jedan hrvatski franjevac isto ime i prezime. Apokrifnosti su te vrste, nasreću, uočene i raščišćene te, za razliku od biografskih,

⁹Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul*, Zagreb: Erasmus naklada: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta ; Split: Književni krug - Marulianum, 1999. str. 281.

nisu prihvaćene. Od 1466. do 1523. godine Marko Marulić je iskazivao upravo nevjerojatnu odanost književnom peru, u čemu ga nije ništa moglo omesti, ni javni poslovi i dužnosti, obiteljske nevolje i bolesti, užasi rata u blizini Splita... Uspostavljanje kronologije nastanka i publiciranja Marulovih djela možda je najvažniji problem i zadatak suvremene marulologije. Već njegovi rani radovi svjedoče o darovitosti, osposobljenosti u retorici i latinističkoj versifikaciji. Mnogo je napredovao i profitirao u padovanskom učilištu.

„Mora se, međutim, razlučiti, da su Marulićeva erudicija i humanistička kultura, kojom je zadivljavao suvremenike i kasnije tumače, što u novijim istraživanjima sve više izlazi na vidjelo, istina, uvjetovane školovanjem i dodirima s talijanskim instruktorima, ali da je i njima glavni udjel imala samoizgradnja, samonaobrazba, pri stjecanju i pri primjeni u literarnom procesu. Svjedočanstvo iz prve ruke njegova je osobna knjižnica, koja poslije njegove smrti nije ostala na okupu.“¹⁰

No iako nije sačuvana, znamo pojedinosti o tome što je sadržavala jer su uz oporuku pronađena dva popisa naslova, koji broje oko dvjesto jedinica, što je za ono vrijeme veoma mnogo tiskanih knjiga i rukopisa. Glavni popis napravio je sam Marulić („manu domini Marci Maruli“), davši na taj način i jedan drevni bibliotekarski prinos, a dodatni su načinili izvršitelji oporuke. „Dvije su bitne skupine u tom popisu (*Ecclesiastic*) i svjetovne knjige (*Libri zentilum*); među potonjima su većinom djela antičkih pisaca.“¹¹ Promatrajući zastupljenost knjiga, njihovu strukturu i izbor, popis potvrđuje da je Marulić u svojem domu imao na dohvat ruke uzorne autore grčke i rimske tradicije. Znakovito je bilo njegovo zanimanje za Dantea i *Božanstvenu komediju*, koju je toliko cijenio da je uvodno pjevanje preveo na latinski jezik:

„Neka razmišljanja o razlikama između 'poeta' i 'začinjavaca' u posveti *Judite*, tj. o pjesnicima latinskoga i s druge strane 'pučkoga' jezika, slična su, posredovana, Danteovim eksplikacijama iz *Novog života* i spisa *De vulgari eloquentia*. Osim Danteove biografije u knjižnici je od Boccaccia posjedovao i knjigu *Genealogia deorum*. Prema toj trojici pisaca predhumanizma i ujedno predrenesanse Marulić je, dakle, gajio povlašten odnos.“¹²

¹⁰Isto, str. 32-33.

¹¹Isto, str. 33.

¹²Isto, str. 34.

Naš je humanist bio temeljito opskrbljen raznim djelima crkvene, vjerničke, teološke, nabožne tematike što može biti razlog njegova dobro podložena pisanja teologiziranih djela kao što je *Institucija*. Marulić je zasigurno mnogo čitao takvu literaturu i bio oduševljen njome što dokazuje i činjenica koliko je samo primjera svetačkih života naveo u *Instituciji*. Otuda i Marulićeva obrazovanost i učenost. Morao je, zasigurno, čitati i hagiografske spise kako bi uopće pronašao sve te primjere, a isto je tako imao i mnogo znanja o kreposnom životu uopće. U njegovoj je knjižnici, prije svih hagiografskih knjiga i raznih djela nabožne tematike, uvijek stajala Biblija, baš kao kamen temeljac njegova života i pisanja.

„Marulićeva književna djela na općoj razini jesu posredovana Biblijom, patristikom, kršćanskom literaturom, pobožnom odgojnošću i poučnošću, ali se oblikuju na drugačijem stupnju pismenosti ili u vrstama i oblicima, proisteklim iz talijanskoga humanizma i renesanse u okviru kojih su antički autori uzorni, nedostižni poetički modeli.“¹³

Budući da je Marko Marulić tipičan predstavnik prijelaznog razdoblja, autor na razmeđu petnaestog i šesnaestog stoljeća, djelatatan i u jednomu i u drugomu, definiranje njegova opusa je nužno opisno, odnosno, jedinstveno, ne može biti „ili-ili“, jer sastojci tradicije i novih tendencija neizbježno supostoje. Zbog toga, pisci toga vremena moraju pretpostavljati dvoslojnu publiku. „Dvojnost tradicije i inovacije, srednjovjekovlja i renesanse, osjeća se i kod najvećih 'dvostoljetnih' pisaca, Marulićevih suvremenika, Gil Vicentea, Ludovica Ariosta, Francoisa Rebelaisa.“¹⁴

On u svojim djelima, osobito u *Instituciji* i *Evandelistaru* napisanima za sve ljude, odnosno, i za one koji žive posvećenim životom, i za laike, zahvaća svako područje ljudskog života i drži da čovjek, hodeći za Kristom, može nadići samoga sebe. Kristocentrizam je jedna od glavnih značajki cjelokupnog Marulićeva opusa. Naime, upravo je Isusu Kristu posvetio djelo *O poniznosti i slavi Kristovoj* koje je ujedno i njegovo najteološkije djelo. Marulić je za Hrvatsku ono što je Dante za Italiju ili Goethe za Njemačku. Bio je laik i kao takav bio je kadar sići na gradske trgove i propovijedati ljudima obraćenje. Kritizira humaniste koji su u središte stavili čovjeka služeći se isključivo iskustvom klasične antike.

¹³Isto, str. 36.

¹⁴Isto.

Također je zanimljivo i da su svojevremeno i isusovci tražili od svojih zavoda da se u njima moraju čitati Marulićeva dva najšire poznata djela *Evandelistar* i *Institucija*, koja su stvorena na temelju kršćanske etike.

3. O Instituciji

Marko Marulić pisao je na hrvatskom i latinskom, uspješno u poeziji i prozi. „Iako su mu se neka djela izgubila, bibliografija njegovih sačuvanih radova obuhvaća zamašan projekt i plodno ostvarenje visoko naobraženog erudita, pjesnika, mislioca i teološkog pisca.“¹⁵ Kao što ga *Judita* i *Davidijada* određuju kao pjesnika, tako ga *Institucija* i *Evandelistar* karakteriziraju kao moralno-teološkog i humanističkog mislioca i pisca. Iako je *Institucija* doživjela više izdanja od *Evandelistara*, ovaj potonji je po svojoj sustavnosti i etičkoj dorečenosti u moralno-teološkoj valorizaciji važniji.

Zanimljivo je također spomenuti kako je Marulićeva *Davidijada*, latinski ep kojega je pisao u razdoblju od 1510. do 1517. godine i posvetio ga kardinalu, biskupu Porta i patrijarhu Akvileje Domenicu Grimaniu (1461. – 1523.), pod nejasnim okolnostima ostao neotisnut za autorova života, a čak je bio i izgubljen za nekoliko narednih stoljeća. Pronađen je tek 1922. godine. Kršćanski povjesničari i latinisti *Davidijadu* smatraju najboljim i najautentičnijim kršćanskim alegorijskim epom svojega vremena. To je veliki religiozno-junački ep u kojem je Marulić pjesnički preoblikovao biblijsku priču o kralju Davidu iz Knjiga o Samuelu i Knjiga o kraljevima, otkrivajući dosljedno u njegovim djelima i osobama koje ga okružuju alegorijski smisao. Tako je starozavjetni David zapravo Krist iz Novoga zavjeta, a njegov progonitelj Šaul simbolično označuje Židove koji su kasnije progonili Krista. Preneseno značenje ima i epizoda o Davidu i Golijatu. Kada prikazuje Davida koji usmrćuje diva Golijata, najjačeg među Filistejcima, Marulić simbolično govori o Kristu koji je objavljivanjem Evandelja satio đavla koji je vladao narodima. U Marulićevu cjelokupnom opusu, po opsegu i vrijednosti na prvom je mjestu upravo djelo *Institucija* (pisano od 1496. do 1499. godine, a tiskano 1507. u Mlecima), zbirka poučnih priča i anegdota iz *Staroga* i *Novoga zavjetate* života svetaca. Poetički nasljeđujući Valerija Maksima, spis je podijelio u šest knjiga te mu, zamislivši ga kao

¹⁵Drago Šimundža, „Pogled u Marulićev *Evandelistar*“, Marko Marulić: *Evandelistar – Evangelistarium*, sv. I – II, Književni krug, Split, 1985. U: Osvrti i prikazi, *Crkva u svijetu*, vol. 21, No. 1, 1986. str. 85.

putokaz kršćanima od vjerske spoznaje do konačnoga spasenja, dinamizirao strukturu različitim načinima pripovijedanja, napose izmjenom anegdotalnih crtica s legendarnim prikazima i sažetim životopisima¹⁶. Zbog poglavlja u kojem se govori kako je laž katkad ipak dopuštena, knjiga je, na udaru cenzure, 1564. spaljena u Sieni i 1612. uvrštena u madridski *Index librorum prohibitorum et expurgatorum*.

Institucija je opsežan zbornik uputa za krepostan život u svakodnevnoj praksi, koje imaju za cilj postizanje kršćanskog ideala, blaženstva na nebu. Svojevrsna je to enciklopedija poukâ o moralnom životu, utemeljena na izrekama iz Svetoga pisma, crkvenih otaca, grčkih i rimskih klasika. Marulić tematizira problem ljudske sreće, odnosno blaženstva, a građu crpi osim iz Svetoga pisma, iz života i djela crkvenih otaca i naučitelja (Jeronima, Euzebija Cezarejskoga, Grgura Velikoga i dr.). *Institucija* je posvećena splitskome kanoniku i nadđakonu Jerolimu Ćipiku. Nažalost, iako je riječ o veoma popularnom djelu svoga vremena (svojesvrskom *bestselleru*), koje se puno čitalo diljem Europe, tek je 1986. godine prevedeno na hrvatski jezik, objavljeno pod naslovom *Pouke za čestit život s primjerima svetaca*. Tekst je priredio, preveo i komentirao Branimir Glavičić.

U predgovoru se Marko Marulić obraća Bogu. Piše kako je njegova ideja bila sabrati i u kratkim crtama obraditi ponešto od onoga što se u crkvenim povijestima opširno pripovijeda o Božjim ljudima, odnosno svecima kako bi, izloživši primjere evanđeoskih kreposti, to jest kršćanske savršenosti (ili još preciznije, askeze), probudio uspavane iz dokolice druge kao i sebe. Također, kako bi one već probuđene i revne zadahnuo snagom da ne malakšu, a one čestite i svete učinio opreznijima da ne povjeruju prevrtljivome puku (bio je to omiljeni izraz rimskih pjesnika za običan narod) kada ih bude hvalio jer, piše a i u djelu to potkrepljuje primjerima, pogibeljna je za ponizne Kristove sluge pohvala od strane smrtnika. Slijedi invokacija kakva je običnija u poetskom djelu nego u prozi:

„Ti dakle Bože, po čijem se migu sve upravlja, kao moj zaštitnik nađi se uza me, nadahni me dok budem govorio, pomogni mi dok budem pisao, obuzdaj moju maštu, riječi, ruku i pero da mi se ne mogne prigovoriti da sam se igdje udaljio od onoga što je bila tvoja volja.“¹⁷

¹⁶<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11913>, pristupljeno 5.12.2020.

¹⁷Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. Iz Predgovora Branimira Glavičića, str. 7.

Djelo se sastoji od šest knjiga (prema šest radnih dana) i sedamdeset i jednog poglavlja od kojih svako obrađuje, odnosno veliča kreposti kao što su na primjer preziranje zemaljskih dobara zaradi Krista, davanje milostinje, čuvanje siromaštva, poniznost, molitva, vjera u Krista, ljubav prema Bogu, postu, pokajanju za grijeh, čudoredna čistoća itd. Osim kreposti, pisac donosi i razne savjete za život kao na primjer o pustinjačkom životu, o tome kako se treba kloniti isprazne slave, o bdijenju, spavanju i postelji, o trpljenju bolesti itd. Za svaku krepost navodi se najprije čitav niz primjera prakticiranja određene vrline nakon čega Marulić dodaje svoje mišljenje, ali uvijek temeljeno na Bibliji.

Marulić je djelo napisao kao moralno-didaktičko, no dva su ključna trenutka, koji omogućuju razumijevanje njegovoga načina pisanja. Temeljni je motiv, dakle, duhovna obnova, preporod kršćanstva:

„Ako se njegovo djelo pokušava interpretirati uz uvažavanje toga motiva jasno je, da su za Marulića suhoparna skolastička razglabanja, bez konkretne veze sa svakodnevnim životom, što su, između ostalog, mogla biti uzrokom moralne dekadencije i rastakanja kršćanskog svjetonazora, doživljaja svijeta, bila neuporabiva kao sredstvo za realizaciju obnove.“¹⁸

Zatim, Marulić je očito znao kako doći do cilja, realizirati svoju temeljnu namjeru vraćanja vjeri, odnosno pridobijanja ljudi za vrline. Sve to zahvaljujući propovijedanju na kojem se je kršćanstvo utvrdilo, tj. na tumačenju svijeta i na načinu ponašanja i djelovanja u svijetu. Bio je on, naime, dobar psiholog, što je dokazao svojim bezbrojnim primjerima istančanih psiholoških analiza, a njegova je *Institucija* svakako više život nego kakva rasprava ili književno djelo, iako ima, naravno i književnu vrijednost.

4. Čitanja *Institucije*

Institucija je popraćena uvodnim studijama: *Filozofska misao Marka Marulića* iz pera Vladimira Filipovića, *Teološka misao Marka Marulića* iz pera Drage Šimundže, *Marulićeva hrvatska djela* iz pera Rafe Bogišića, *Pisac svjetskog glasa* iz pera Mirka Tomasovića, te *Pouka za čestit život* Branimira Glavičića. Svaka od

¹⁸Erna Banić-Pajnić, „Marko Marulić i njegove pouke za čestit i blažen život“, str. 2., preuzeto s https://content.ifzg.hr/bibliografija/Marko_Marulic_i_njegove_pouke_za_cestit_i_blazen_zivot.pdf, pristupljeno 23.7.2020.

navedenih studija osvjetljuje jedan aspekt Marulićeva književnog i kulturnog stvaralaštva. O književnoj interpretaciji djela pisali su i Mihovil Komolte Mirko Tomasović. Ne znamo, je li Marulić namjerno napisao djelo podložno tolikim različitim interpretacijama, ali znamo kako je kritizirao filozofe. I ne samo da ih je kritizirao, već ih je uvrstio manje-više među pogane, židove, vračeve i krivovjerce. Tako on poglavlje o filozofima započinje poznatim citatom iz Biblije, iz Poslanice Korinćanima 1,25: „Božja je ludost mudrija od ljudi, i Božja slabost jača od ljudi“¹⁹. U ovome je poglavlju svega pet primjera svetaca, ali jasno svjedoče o Marulićevu stavu prema filozofima koji se, kao na primjer znameniti Bazilije Veliki, izvrsno naobražen u plemenitim vještinama, kolebaju između različitih sučeljenih mišljenja filozofa koji su tvrdili da ne postoji ništa sigurno što je učenje tzv. nove akademije, probabilizam²⁰, sve dok iz Atene nije prešao u Egipat i istražio smisao kršćanske filozofije te počeo vjerovati u Krista. Vrativši se odande, nadvisio je svoga učitelja Eubula raspravljajući o načelima istinske mudrosti te ga obratio na štovanje Gospodina Boga, Isusa. Bazilije je, dakle, našao u Crkvi što nije mogao naći u Akademiji. To je samo jedan primjer gdje Marulić piše o ljudskoj „ludosti“ pouzdavanja u ljudsku mudrost, u mudrost ovoga svijeta.

Marulićo Kristu kroz mnoštvo primjera svetaca ne govori na spekulativan, apstraktan način, nego ga predstavlja jednostavno svakodnevnom čovjeku, što je njegov veliki doprinos teologiji koja je dotad bila rezervirana samo za kler. Naime, u srednjem vijeku pristup teološkim djelima imali su samo pripadnici svećeničkoga staleža tako da takvi spisi nisu nikako mogli doći pod ruke čitateljima laicima. Što više čitamo Marulića, to više uviđamo tu njegovu teološku spisateljsku narav prožetu etičkim poukama.

„Pun renesansnog senzibiliteta za duhovna i društvena kretanja, naš se pjesnik u biti, posebno u raspravama na latinskome jeziku, posvećuje moralno-teološkoj problematici. Svjesno zazire od pretjeranog subjektivizma liberalno-autonomne etike, te u tom duhu intonira svoj stil i zaključke. Tako spontano stavlja svoj umjetnički talent u službu etičkih

¹⁹<https://biblija.ks.hr/knjiga.aspx?g=53>, pristupljeno 21.5.2020.

²⁰Probabilizam (prema latinskom *probabilis*: vjerojatan), naučavanje po kojem cjelokupno misaono ili moralno djelovanje ima samo vjerojatnu vrijednost i značenje. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50500>, pristupljeno 5.12.2020.)

doumljivanja i praktičnih uputa u skladu sa svojim osnovnim teološkim polazištima i religiozno-moralnim shvaćanjima.“²¹

Ne treba, međutim, prebrzo zaključiti kako naš etičar zanemaruje ulogu čovjeka. Naprotiv, on s njom računa, samo što mu je u tome:

„U duhu biblijskih izvora i patrističkih shvaćanja, temelj i osnova sam Bog. Bez njega bi sve bilo uzaludno ili, točnije, bez njega ničega ne bi bilo. Zbog toga će vjeru staviti u prvi plan, s njome će i na njoj graditi svoj svijet vrednota i u tom smislu svoju praktičnu moralnu viziju.“²²

Bog je tako, teološki rečeno, u Marulićevoj filozofiji *causa subsistendi* (uzrok postojanja) čovjeka i svijeta, *ratio intelligendi* (temelj shvaćanja) i *ordo vivendi* (zakon života).²³

Kada, pak, govorimo o njegovom doprinosu književnosti kroz *Instituciju* možemo se pri čitanju usmjeriti opet na jednostavnost prikaza tako velikih životnih istina. Zatim na sam koncept *Institucije*, koji je veoma specifičan za jedno književno djelo. Gotovo da više nalikuje na neki priručnik „kako živjeti“ stoga možemo reći kako Maruliću prvotna namjera pisanja *Institucije* nije bila stvoriti književno djelo, već, kako i sam naslov govori, pomoći običnome čovjeku, „otpalome vjerniku“ doći do punine života već ovdje na zemlji, a po vjeri steći i vječno blaženstvo. No to djelo, osim onima koji lutaju na putu vjere, može dobro doći i dobro ukorijenjenim vjernicima koji žele produbiti svoju vjeru, učvrstiti stavove jer u njemu je toliko primjera svetaca, toliko opisanih životnih situacija da zaista svatko tko želi rasti na putu kršćanske vjere, može u njemu pronaći upute za to.

Instituciju možemo interpretirati i na način da zaključimo kako Marulić negira sve tjelesno, a uzvisuje samo duhovno te da on, prema tome, smatra da tijelo ne vrijedi ništa, da je čovjek zapravo isključivo duhovno biće. Međutim, kako je Marko Marulić kršćanski autor, *poeta christianus*, on ne može negirati ljudsko tijelo kao takvo, jer bi to tada bilo negiranje tijela kao hrama Duha Svetoga, što ono, po kršćanskome nauku, i jest. Jednako tako, kršćanstvo vjeruje u uskrsnuće tijela pa bi negiranje tijela, u samoj svojoj biti, bilo protivno kršćanstvu, što Maruliću nikako nije bila namjera. Međutim, on piše o mrtvljenju tijela, što jest praksa kršćana sve i do

²¹Drago Šimundža, „Teološka misao Marka Marulića“, u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986., str.17.

²²Isto.

²³Isto, str.18.

danas. Mrtvljenje tijela odnosi se na snagu volje koja mora biti jača od one tjelesne. Najčešći oblik mrtvljenja jest post od hrane. Postoje i drugi načini kao što su odgađanje bilokakve ugone i slično. No to nikako ne znači potpuno negiranje tijela već samo duhovnu prevlast nad tijelom jer tijelo jest slabije od duha i podložnije je grijehu. Iz toga razloga valja mrtviti želje tijela jer one ne vode uvijek u dobro. No nije oduvijek bilo tako i nije to bila izvorna Božja zamisao. Bog je u početku stvorio rajski ambijent za čovjeka u kojem je on mogao uživati, ali istočnim grijehom prvih ljudi zlo, tama i grešnost ušlo je u čovjekovu narav pa je zbog toga sve do danas čovjeku potrebna stega. No, kako kaže Marulić u svome *Evandelistaru*: „Bolje ćemo shvatiti vjerujući nego vjerovati shvaćajući.“²⁴ To možemo također vidjeti iz sljedećih riječi:

„Uloga je razuma u čovjeku primarno da pobijedi 'prirodno čuvstvo tijela'. Prezreti tjelesni svijet kojemu je 'gospodar Đavo' za volju duhovnoga uvjet je čovjekova spasa, po čemu ujedno slijedi da je za čovjeka najveća sreća ostvariva tek time da sebe u svom bitnom određenju 'smrtnika', u svojoj 'conditio humana' zaniječe ('Iz toga jasno proizlazi da ništa nije slabije od onoga tko se uzda u sebe i ništa jače od onoga tko se uzda u Boga', reći će u *Instituciji*). Stoga je maksima čovjeka koji želi ostvariti najvišu sreću i blaženstvo 'Umrijeti za ovaj svijet, živjeti u Kristu'.“²⁵

Oni koji su se bavili Marulićevim filozofijskim mišljenjem isticali su kako Marulić pristupa problemu sreće, odnosno blaženstva, a u prikazu kreposna življenja kao uvjeta blaženstva jest to da, u skladu s temeljnom intencijom obnove vjere, na mnogim mjestima i u samoj *Instituciji* inzistira na prakticiranju vrline. Osim navedenoga, tu je i pitanje Marulića kao humanista. On jest, naravno, sudeći po svojoj erudiciji, u užem smislu, humanist. Naime, postoje dokazi da je obrazovan na djelima antičkih autora, koje je prevodio te je mnoga djela posjedovao i u svojoj biblioteci. O njegovome humanističkom interesu možemo zaključiti, osim iz njegove orijentiranosti na antičku književnost i filozofiju, i na temelju činjenice da je sakupljao latinske natpise rimskih gradova. Međutim, ta njegova humanistička orijentacija koju je usvojio po obrazovanju mnogo više dolazi do izražaja u nekim njegovim drugim djelima negoli u *Instituciji*. Ipak, i ovdje je njegov temeljni motiv obnova vjere, povratak na iskonski, pravi oblik vjerovanja i na iskonske kršćanske vrijednosti.

²⁴ Erna Banić-Pajnić, „Marko Marulić i njegove pouke za čestit i blažen život“, str.5. (https://content.ifzg.hr/bibliografija/Marko_Marulic_i_njegove_pouke_za_cestit_i_blazen_zivot.pdf, pristupljeno 5.12.2020.)

²⁵ Drago Šimundža, „Teološka misao Marka Marulića“, u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. str. 5.

Znajući, dakle, kako je učio od antičkih pisaca a pisao o kršćanstvu, iz njegove posvete Jerolimu Ćipiku u *Instituciji* možemo iščitati kako antičko, pogansko naslijeđe ponekad suprotstavlja kršćanskom a to najprije u vezi s antičkom poezijom, retorikom, književnošću, ali i filozofijom:

"No ja se u tome ne divim osobito - kao mnogi - onim drevnim bilo rimskim bilo grčkim bilo drugim štovateljima ispraznih bogova, u kojih ništa nije moglo biti savršeno jer nisu poznavali puta istine, nego Židovima prvo, a onda našima, to jest kršćanima koji su vjerovali jedinomu Bogu... Neka, dakle, koji hoće slijede Katone, Scipione, Fabricije i Kamile, neka se povode za Sokratom, Pitagorom, Platonom i ostalim naučavateljima ljudske mudrosti, mi nastojimo prosuditi i dostići djela i vladanje patrijarha, otaca i proroka, Krista i apostola te svetaca jednoga i drugoga Zavjeta da bismo polučili nagrade vječnoga blaženstva što su ih oni polučili."²⁶

Upravo se u *Instituciji* najviše očituje Marulićev humanizam, koji dolazi do izražaja ponajprije upravo u njegovoj usmjerenosti na moralnofilozofijsku problematiku, u njegovu interesu za ono „ljudsko“. Na pitanje o motivima nastajanja spisa takva značaja možemo dobiti odgovor u duhovnopovijesnom trenutku u kojem spis nastaje:

„Ono što u Marulićevu tekstu pronalazimo kao polazište i pretpostavku, a što je najuže povezano s duhovnom klimom iz koje izrasta potreba za djelom takva značaja kakva je njegova *Institucija* jest prije svega iskustvo krize i to nadasve duboke moralne krize, o kojoj svjedoče mnoga mjesta ne samo iz tog nego i iz ostalih Marulićevih djela. Sasvim je očito, da iznošenje primjera kreposnog života svetaca treba vidjeti kao Marulićevu reakciju na aktualnu situaciju, u kojoj su dovedeni u sumnju, dovedeni u pitanje temeljni principi jednog svjetonaziranja, ponašanja, djelovanja, ukratko u kojoj je doveden u sumnju jedan sustav vrijednosti utemeljen na određenom tumačenju svijeta.“²⁷

Kako se *Institucija*, dakle, može čitati na više načina, prikazat ćemo u daljnjem tekstu.

²⁶Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus Zagreb, 1986. Iz Predgovora Branimira Glavičića, str.3.

²⁷Erna Banić-Pajnić, „Marko Marulić i njegove pouke za čestit i blažen život“, str. 7. (https://content.ifzg.hr/bibliografija/Marko_Marulic_i_njegove_pouke_za_cestit_i_blazen_zivot.pdf, pristupljeno 5.12.2020.)

4.1. Institucija kao književno djelo

Marko Marulić dao je veliki doprinos hrvatskoj književnosti, ponajprije jer je autor prvoga epa hrvatske književnosti na narodnom jeziku, *Judite*. Njegova su djela i *Suzana*, koja je također biblijska poema na hrvatskom jeziku, zatim *Molitva suprotivu Turkom*, *Od naslidovanja Isukarstova*, *Oficij Blažene Dive Marije*, *Naslidovanje Isukarsta* (ranije spomenuti prijevod *De imitatione Christi* Tome Kempenca), *Davidijada*, *Evandelistar* itd.

„Marulićev senzibilitet je vrlo sličan Kempenčevu, ali se u *Instituciji* on očigledno opredijelio za šire razmjere, za širi, tečan i živahan diskurzivni dah, ublažavajući, reklo bi se, mistično-asketsku liniju i ostvarujući s čitateljem, kao što smo vidjeli, prisnost i srdačnost bližu svomu kulturnom i književnom obzorju i talijanskoj kršćansko-humanističkoj duhovnosti.“²⁸

Za Marulićev je položaj unutar našega humanizma najznačajnije djelo *In epigrammata priscorum commentarius* u kojem je, vjerojatno iz tuđih zbirki, pokupio preko stotinu starih i za komentiranje prikladnih natpisa iz Rima i drugih gradova, dodavši na kraju kao originalan i najvredniji dio solinske natpise iz zbirke svoga prijatelja Dmine Papalića.

„Motiv iznošenja primjera iz života svetaca (što je garant da se radi o ljudima koji su ostvarili najviši ljudski cilj, dakle dostigli blaženstvo, u onom smislu kako ga Marulić određuje) jest nastojanje oko obnove i smatramo da je to ona ključna kategorija kojoj nužno pripada centralno mjesto u interpretaciji Marulićeva djela, a koja istovremeno predstavlja okosnicu u razumijevanju i dokazivanju Marulićeve humanističke nastrojenosti (a čine da se to istovremeno može primijeniti i na ostala njegova djela, napose ona moralnofilozofijskog karaktera). Gotovo simbolično i za tu temeljnu intenciju što predleži većini Marulićevih djela reprezentativno stoji u *Evandelistaru* citirana rečenica: 'nasljedovatelj Kristov nastoji što prije svući sa sebe staroga i obući se u novoga čovjeka.“²⁹

²⁸Ruggero Cattaneo, „Napomene o stilu Marulićeve *Institucije*“, *Colloquia Maruliana*, Vol. 16, No. 16, 2007. str.55. (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=18261, pristupljeno 5.12.2020.)

²⁹Isto.

Književni povjesničar Mirko Tomasović u svojoj monografiji o Marku Maruliću piše kako se *Institucija* svrstava na počasno mjesto u Marulićevu latinskom opusu. Odlikuje se zornošću i ilustrativnošću diskursa. Tu su zatim dosljednost i nepokolebljivost u poimanju kršćanskoga života i ćudoređa, tj.

„(...) anegdotalnost u štivu te pravovjerništvo u načelima i njihovoj provedbi, omogućili su *Instituciji* neviđen ugled i prodornost u suparništvu s neizbrojivim edukativnim i teološkim knjigama, koje su se u valovima tiskale i širile Europom tijekom XVI. i XVII. stoljeća.“³⁰

Za *Instituciju* možemo reći i da je Marulić humanističkim umijećem i iskustvom stvorio književni spis pogodan za čitanje, razmišljanje i kršćansko djelovanje. Djelo je prepuno uzbudljiva štiva pa se i danas može čitati u jednome dahu. *Institucija* je svojemu tvorcu priskrbila kult učena i pobožna pisca, on svoje štivo namjenjuje i svjetovnjacima, ne samo redovnicima te time raskida s tradicionalnom hagiografijom. U njoj se prožimlju i težnje literature pokreta *devotio moderna*³¹.

„Kako se u njoj u tekstovnoj izvedbi kao dio mozaičke strukture dosta često raspoređuju i sentencije, u povijesnoj žanrovskoj perspektivi *Institucija* se može odrediti i kao spoj kratkih priča i maksima, moralistike i naracije, didaktike i esejistike. Po tome bi bila moderna i izvan svojeg vremena, prevladala bi opterećenje konvencija.“³²

Za mnoga Marulićeva djela ne znamo kada su nastala pa ne možemo odrediti kronologiju i razvoj njegova cjelokupnog opusa. Potaknut zatim spoznajom o potrebi pisanja teoloških i kršćansko-refleksivnih djela, dao se na pisanje takvih tekstova i to na univerzalnome latinskom jeziku. Osim domaćih i lokalnih potreba, sve je više sagledavao stanje i potrebe kršćanstva općenito.

³⁰Tomasović, Mirko, *Marko Marulić Marul*, Zagreb: Erasmus naklada: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta ; Split: Književni krug - Marulianum, 1999., str.63.

³¹Duhovni pokret u Katoličkoj crkvi u XIV. i XV. st.; nastao u Nizozemskoj i proširio se po Belgiji i sjevernoj Njemačkoj. Naglašava „unutarnju pobožnost“, preziranje svijeta i nasljedovanje Krista u mucima i poniznosti. Među mnogobrojnim spisima toga pokreta ističe se *Nasljeduj Krista (De imitatione Christi)* Tome Kempenskoga. Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14889>, pristupljeno 5.11.2020.)

³²Tomasović, Mirko, *Marko Marulić Marul*, Zagreb: Erasmus naklada: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta ; Split: Književni krug - Marulianum, 1999. str.66.

4.2. Institucija i filozofija

Ključ za razumijevanje Marulićeva filozofskoga djela treba nalaziti u teorijskim antitezama filozofije i u stvarnim životnim prilikama Marulićeve uže domovine:

„Marulićev životni opus tipičan je primjer veoma živoga prolaznoga revolucionarnog vremena u kojem su se ukrštavale tendencije skolastičke³³ mudrosti i već ugroženoga i stoga bojovnoga rimskoga kršćanstva.“³⁴

Marulić je, kako književnik, tako i filozof. To možemo zaključiti po tome što je smisao njegovih literarnih djela prosvjetiteljski koji sadržava uglavnom moralno-didaktičke pouke, ali uz to, ona su prožeta filozofskom mišlju. Marulić živi i djeluje na razmeđu europske kulture, na bojištu za njenu slobodu. Živi u doba kada je njegova domovina izravno ugrožena od Turaka pa mu je kršćanska misao najjasnija antiteza islamu, dakle ne samo ostatak tradicije. Stoga je razumljivo zašto taj svestrano i duboko obrazovani humanist ideje poganske etike i filozofije povezuje s idejama kršćanstva koje je jasno odabrao u borbi koju mu je stvarni život nametnuo. Iako za Marulića, osim što je književnik, možemo reći i da je filozof (a kasnije ćemo vidjeti da je bio i teolog), on nije bio samo apstraktni teoretik svoga vremena. „Njegovo klasično školovanje, njegov duboki doživljaj humanističke svijesti u renesansnoj revoluciji, ne ostaju samo u čistoj teoretskoj svijesti.“³⁵ Marulić ne ulazi u kontroverze između raznih filozofskih škola, nego je platonik³⁶, jer mu je ta misao najbliža kršćanstvu, ali se poput drugih platonika ne suprotstavlja institucionalnoj dogmatici. On nije ni mogao u takvim životnim prilikama ni u svojim teorijskim spisima

³³Skolastička metoda naučavanja najčešće je bila određena formalističkim dedukcijama; u školskoj nastavi učitelj (magister) čitao je i komentirao tekst (*lectio*), a o važnijim pitanjima vodile su se rasprave (*disputatio*). (preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56470>, pristupljeno 8.12.2020.)

³⁴Vladimir Filipović, „Filozofska misao Marka Marulića“, u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986., str.11.

³⁵Isto, str.13.

³⁶Platonizam, filozofija Platona, njegovih učenika i kasnijih nastavljača u Akademiji; također, naziv za osobita idealistička filozofska usmjerenja i škole koji kroz stoljeća, pa i u posve različitim društveno-povijesnim prilikama, obnavljaju opće zasade platonovske filozofije. (preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48643>, pristupljeno 8.12.2020.)

postati čisti teoretik, čak ni onda kada se u svojim teorijskim raspravama udaljavao od prosvjetiteljskog zadatka svojega didaktičkog načina pisanja. Nije se mogao prepustiti pojedinostima u raspravama koje bi ga odvele od života, a pogotovo nije mogao zastupati tendencije suprotne čvrstini životne orijentacije kakve bi bili skepticizam i indiferentizam, a ponajviše relativizam koji, dosljedno domišljen, dovodi do nihilizma.

„Njegovo duboko, bogato poznavanje klasične kulture, njegovo istinsko vrednovanje te kulture, moglo se samo uklapati u jedinstvenu idejnu i ideološku orijentaciju koja je davala potrebnu čvrstinu životnom stavu. Teorijska filozofija imala je uporište u sferi praktične filozofije (konkretnije etike), koja se očituje u svim njegovim latinskim jezikom napisanim djelima.“³⁷

Maruliću je moralni problem bio životno važniji od čistog teoretiziranja. Bio je vezan uz religijsku koncepciju, a njegovi veliki uzori, bili oni iz poganske mitologije ili iz kršćanske religije, bili su mu važniji od utilitarist³⁸ i relativista. Nekim proučavateljima i interpretima Marulićeve filozofske misli nije jasno zašto su njegova djela izdavana u desecima izdanja i prevedena na mnoge europske jezike. Pitali su se što je tim djelima davalo toliko značenje i vrijednost.

Njegovo djelo *Evandelistar* obrađuje etičku tematiku te, po svojim praktičnim uputama za najrazličitija pitanja i probleme života i po svojem ulaženju u analitičku psihologiju koje njegovo doba malo poznaje, postaje prvi mudri vodič po teškom putu ljudskoga življenja. *Institucija* još više obiluje etičkim pogledima grčkih i latinskih pisaca, i to primjerima koji su drugačiji od uobičajenih rasprava toga vremena. On mnoštvom primjera pokazuje vrijednost odricanja od zemaljskih dobara nalazeći pri tom argumente u stoičkoj³⁹ koncepciji moralnog, odnosno u humanom i sretnom ljudskom življenju.

³⁷Vladimir Filipović, „Filozofska misao Marka Marulića“, u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986., str.14.

³⁸Utilitarizam (engleski *utilitarianism*, prema latinskom *utilitas*:korist), smjer u etici koji svrhu ljudskoga djelovanja vidi u koristi i dobrobiti, bilo pojedinca bilo zajednice, i koji utoliko smatra da čudorednost izravno potječe iz načela korisnosti. (preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63501>, pristupljeno 8.12.2020.)

³⁹Stoicizam (prema grčkom *στωικός*: stoik; stoički), filozofsko naučavanje i škola koja je cvjetala u doba helenizma; uz skepticizam i epikureizam glavni filozofijski smjer u tzv. etičkom razdoblju grčke filozofije. (preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58204>, pristupljeno 8.12.2020.)

„Tako uvjerljivo ujedinjuje kršćansku misao o odlučivanju za nadzemaljske vrijednosti sa sukladno stoičkom misli o vrijednosti skromnosti, bespotrebnosti, samotnosti i dr. Čovjek je sretan kada se oslobodi svega prolaznoga i time bezvrijednoga.“⁴⁰

Marulićeve moralne pouke svestrano oživljuju strogo teoretska razmatranja jer su dane u slikama i napisane su izdiferencirano prema spolovima, a uzore uzima iz klasike. U tim se raspravama uvijek vidi onaj i danas antropološki zanimljiv problem borbe osjećaja i razuma, nagona i savjesti. Izlažući te borbe, naš pisac daje žive psihološke analize koje se mogu jasno vidjeti u neotklonjivim unutrašnjim sukobima ljudskog razuma i nagona. Po tome se njegovo djelo razlikuje od ostalih samostanskih spisa kojima su često obilovala dotadašnja crkvena razmatranja te tematike. Svi mu ti primjeri, međutim, ne služe da istakne subjektivne osebnosti i njihove specifičnosti nego da raznolikim primjerima pokaže jedinstvenu objektivnu odrednicu. Marulić svakako teoretski odbija mogućnost bilo kakvoga etičkoga subjektivizma, relativizma i njihovih posljedica kao što su skepticizam i, na kraju, etički nihilizam. Tako on tradicionalnu etičku tematiku oživljuje nizom poganskih primjera pa se u tome može pronaći i time sebi pomoći da bude i svestran humanist i dobar kršćanin. To ukazuje na veličinu i značaj Marulićevih djela i njega kao pisca, cijenjenog europskog mislioca.

4.3. Institucija i teologija

Marulić piše moralne pouke, izlaže teološke teze i sastavlja etičke rasprave. Bio je u svoje vrijeme prihvaćen i rado čitan, stoga možemo zaključiti kako svjetsku slavu stječe kao kršćanski moralist i teološki pisac. „S toga gledišta, očito, Marulić prelazi uobičajene književnoestetske analize, te postaje zanimljiv na širem području ondašnjih zbivanja i svojih etičkih shvaćanja, pri čemu njegova teološka misao izbija u prvi plan i zauzima važno mjesto.“⁴¹ Upravo se s njegovom teološkom misli začinja

⁴⁰Vladimir Filipović, „Filozofska misao Marka Marulića“, u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986., str.14.

⁴¹Drago Šimundža, „Teološka misao Marka Marulića“, u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986., str.17.

i razvija Marulićevo djelo. Što ga više čitamo, više primjećujemo kako je nadahnut istom refleksijom te kako teži za istim ciljem, a taj je evangelizirati puk, iako su mu teme složene.

Njegovo je osnovno polazište teološko, a shvaćanje religiozno-moralno. To su u ono doba poznata kršćanska stajališta. Naime, Marulić je teolog primijenjene teologije. Nije izvoran mislilac i sustavan sistematičar nego izlaže na temelju postojeće kršćanske nauke. Čak štoviše, u stilu tadašnjih duhovnih pokreta, zazire od racionalna razglabanja i skolastičkih metoda. Osnovno polazište njegove teologije je kreacionistička slika svijeta što, naravno, znači da je Bog Stvoritelj, a čovjek samo stvorenje što se jasno može povezati i s djelom Tome Kempenca *Nasljeduj Krista*, onim koje je prvo na hrvatski jezik prevodio Marko Marulić. U toj knjižici o čovjeku se govori kao o stvorenju u odnosu na Boga koji je stvoritelj te time iznad nas. Piše također kako bismo se trebali vezati jedino na Boga jer vezivanje na stvorenja, odnosno, druge ljude, nije dobro ni plodonosno za naš duhovni rast. Prema tome, čovjek u Marulićevoj viziji svu svoju vrijednost, smisao i određenje prima od Boga što nikako ne znači da on zanemaruje ulogu čovjeka. Naprotiv, on s njom računa, što možemo vidjeti i u mnoštvu primjera čestitoga života u *Instituciji* kojima se potrudio čovjeku približiti krepostan život. On vjeru stavlja u prvi plan, s njome i na njoj gradi svoj svijet vrednota i u tom smislu svoju praktičnu moralnu viziju.

„Marulić se kao laik i teolog jasno uklapa u kontekst europskih teologa laika, iako se, valja napomenuti, 'teolozi laici' ne pojavljuju u prikazima renesanse kakvi su uobičajeni. U našem viđenju renesansnih ljudi najčešće dominiraju tipovi što su ocrtni u knjizi Eugenija Garina, *Renesansni karakteri*, a ova ne uključuje teologe laike. Njih ipak susrećemo tijekom dvije tisuće godina crkvene povijesti, pa im tako, u ranom razdoblju Crkve, pripadaju Tertulijan iz Kartage i Origen iz Aleksandrije; nadalje, veliki i izvorni teološki mislioci bili su Irac Ivan Škot Eriugena i Španjolac Raymund Lull – obojica laici. Općenito govoreći, teolozi laici nisu dobili priznanje koje zaslužuju ili nisu temeljito proučeni, osobito ne iz aspekta svoje 'laičke teologije'. Bude li ikad napisan, povijesni prikaz doprinosa što su ih dali teolozi laici svakako će morati uključiti i jednoga Splitsanina – Marka Marulića, koji pripada nekolicini visoko kultiviranih laika (filozofa / teologa) svojega vremena.“⁴²

⁴²Franz Posset, Otvoreno pismo hrvatskoga teologa laika „njemačkom“ papi: Marko Marulić Hadrijanu VI., https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=55927(pristupljeno 7.12.2020.)

Marulića nazivaju još i velikim katehistom svoga vremena, stoga je on zaista usko povezan s teologijom pa možemo potvrditi kako je *Institucija*, osim toga što je književno i filozofsko, i teološko djelo.

Bog je u Marulićevoj filozofiji uzrok postojanja čovjeka i svijeta, temelj shvaćanja i zakon života. U svojoj moralnoj teologiji svestrano primjenjuje staro Augustinovo i poslije skolastičko filozofsko-teološko učenje da čovjek svoj jedini razlog i smisao nalazi u Bogu. To staro učenje našlo je u njemu temperamentna pobornika koji ga s uvjerenjem prihvaća i predano izlaže kako bi ga kroz misao i život svojih junaka, kroz njihova shvaćanja i primjere, vješto ilustrirao i svestrano primijenio u svojoj moralnoj teologiji. U Marulićevoj su kršćanskoj koncepciji, iz koje izrasta njegov etički sustav, važne i druge kršćanske postavke od kojih je jedna misao o prvom ili istočnom grijehu, koji je čovječanstvo udaljio od Boga i trajno ga moralno oslabio te Kristova spasiteljska uloga u tajni otkupljenja.

„Grieh i otkupljenje tvore osnovni mehanizam Marulićeve etičko-teološke misli i konzistentnu supstancu svih njegovih poruka i motivacija. Čovjek je u njegovim očima slab i grešan, ali zahvaljujući Božjoj pomoći i osobnom zalaganju, može kreposno živjeti i tako se vječno spasiti.⁴³

Spasenje je, dakle, ključni pojam i glavni cilj Marulićeva svjetonazora. U njegovom je pogledu sve podređeno spasenju, odnosno svrsi i motivu kreposnog života i moralnog zalaganja.

„Svijet je, u njegovoj teologiji prolazna postaja ljudskog života poslije koje dolazi trajni, vječni u kojemu nas čeka vječna sankcija, nagrada ili kazna, ovisno o tome zaslužimo li na ovome svijetu čistilište, raj ili pak pakao, a to zaslužujemo prema tome jesmo li kreposno (moralno) ili grešno (nemoralno) živjeli. U duhu toga, Marulić stalno ističe vrhunski ideal čovjeka – blaženstvo u drugom životu.“⁴⁴

Međutim, jasno je kako on time ne umanjuje vrijednost i važnost ovozemaljskoga života, već naprotiv, toliko ga cijeni da opisuje, odnosno daje smjernice kako dobro i

⁴³Drago Šimundža, „Teološka misao Marka Marulića“, u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986., str. 18.

⁴⁴Isto.

čestito živjeti, iskoristiti vrijeme u ovome životu kako bismo zaista zaslužili vječnu nagradu. Zbog toga on sve gleda pod vidom vječnosti.

Ta dogmatska stajališta Marulić više izlaže nego obrazlaže, što možemo vidjeti po tome kako daje, odnosno na koji način donosi primjere raznih kreposti u životima svetaca. U njegovom teološkom pogledu, dakle, dominiraju praktično-moralna teologija i kršćanska eshatologija: smrt, sud te pakao ili raj. Toj je eshatologiji podredio konkretnost života. U njegovoj viziji sve treba služiti konačnome cilju, a taj je duhovna izgradnja i vječno spasenje. Nije, stoga, nužno isticati da je Marulićeva antropologija bitno obilježena kršćanskom podjelom na dušu i tijelo. Još je jasnije da su mu kriteriji vrednovanja, što je u moralnom području vrlo važno, potpuno ovisni o iznesenim stavovima i teološkim pogledima. Kako je u perspektivi spasenja, koje je, kako smo spomenuli, ključni pojam njegove hijerarhije vrednota, duša važniji element, duhovna je stvarnost vrednija, ne samo u ontološkom⁴⁵ smislu nego i u praktično-etičkom području. Iako je određeno da se i tijelo poslije uskrsnuća proslavi, ono u životu sa svim svojim moćima, sposobnostima, treba služiti duši.⁴⁶

„(...) sve se ljudske strasti i žudnje moraju pokoravati razumu, a razum Božjoj volji koju otkriva u naravnom redu stvari i biblijskoj objavi; dok se, dosljedno tome, ljudska volja, važan etički faktor, treba slagati s razumom, pokoravati mu se i tako ravnati cijelim životom u skladu s Božjim zapovijedima ili točnije, kako to naš autor izlaže, u religiozno-etičkoj funkciji tzv. bogoslovnih kreposti. Stoga se ne ustručava pozivati na odricanje i žrtvu, na krepostan život i etičke vrline poradi konačnoga blaženstva, vječne sreće u nebu.“⁴⁷

To su bitna polazišta i teoretski okviri Marulićeve etičko-teološke misli.

Naš pjesnik pod vidom konačnoga cilja zapravo bira i varira svoje teme, prilagođuje naraciju, tka literarne slike, primjerima osvjetljuje svoje refleksije, izmišlja parabole i anegdote, biblijski intonira svoju poeziju, sastavlja teološke traktate ili se pučki spušta do katehetskih pouka vodeći stalno brigu o čvrstom funkcionalnom i misaono-teološkom jedinstvu. Kada Marulićevo djelo ne promatramo s aspekta prozno-poetskih distinkcija i književnoga vrednovanja, već pozornost obratimo na

⁴⁵ Ontologija je filozofska disciplina koja se bavi problemom bitka i biti bivstujućeg, zakonima i strukturom bivstujućeg uopće; sastavni (prvi) dio metafizike, pored psihologije, teologije i kozmologije. Preuzeto s <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, pristupljeno 22.7.2020.

⁴⁶ Drago Šimundža, „Teološka misao Marka Marulića“, u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986., str.18.

⁴⁷ Isto.

sadržajnu supstancu i metodske-izričajni postupak, čitavo njegovo djelo s teološkoga gledišta možemo globalno podijeliti u tri-četiri osnovna kruga.

Prvi krug bitno određuju čvršća misaona potka i stilsko-teološka struktura. U taj krug svrstano je već spomenuto djelo *Evandelistar*.

„U *Evandelistaru*, npr., glavnom djelu svoje moralne teologije, svu svoju moralku vezuje uz bogoslovne kreposti koje su vjera, ufanje i ljubav. S njima i na njima gradi svoja djela. Pritom mu je vjera temelj, ufanje potpora i poticaj, a ljubav središnji čimbenik i glavna odrednica moralnog života. Tako Marulić teološki motivira i cjelovito normira kršćanski etos, a osnovna mu je metoda da kraću ili dužu literarnu naraciju, kao u *Instituciji*, slijede religiozno-etička refleksija i pobuda.“⁴⁸

Drugi krug je narativno-pobudna karaktera, u njemu dominira literarna funkcija što znači da kraće ili duže izlaganje slijedi redovito religiozno-etička refleksija. Tim krugom Marulić ilustrira svoja teološka stajališta pa se stoga u djelima iz toga kruga javlja mnoštvo književnih slika, plastičnih ekspozicija, misli i primjera. S teološkoga gledišta, u taj je krug, uz *Dijalog o Herkulu* i još neka njegova latinska djela, smještena i *Institucija*. Treći krug tvore djela poput *Davidijade* i *Judite* koja su izravno protkana biblijskom teologijom. Iako se u tome često pretjeruje, ne mogu se poreći Marulićeve teološke pretenzije i izuzetno poznavanje Biblije. U četvrti krug ulazi sva njegova religiozno-didaktička poezija. Taj krug je katehetskog karaktera.

Možemo, stoga, zaključiti kako je Maruliću najvažnija moralno-didaktička pouka. Ona je, međutim, mnogostruko protkana biblijskim postavkama, dogmatskim učenjima, kršćanskom tradicijom i duhovnim bogoslovljem, a ponegdje i apologetskim tonovima.

5. Marulić kao učitelj kreposti i morala

Biblicist i tumač opće teologije, odličan znalac kršćanske tradicije i literature, što dokazuje činjenica da često navodi Sveto pismo, mišljenja svetih otaca te primjere i pouke iz crkveno-teološke literature, Marulić je prije svega moralist i duhovni pisac. Etika je njegovo područje, i to izravno praktična moralka. To se može

⁴⁸Isto, str.20.

iščitati iz svih njegovih djela. Njegovu pažnju zaokupljaju nutarnja svijest i životni etos u odnosu prema Bogu ili, kako on kaže, prema nebeskom blaženstvu.

Marulić je svojim etičkim poukama bio veliki katehist, odnosno svoj je talent i svoje književno umijeće stavio u službu Bogu i narodu. Želio je preko tih svojih talenata doista biti Božje oruđe koje privodi ljude vjeri. U tome je uvelike uspijevao te i danas beremo plodove takvog njegova zauzimanja. Tome je zasigurno pridonio i povijesno-geografski kontekst Marulićeva vremena, koji je bio bitno drugačiji u našim krajevima od onih europskih. Željan slobode koju je hrvatski narod gušio napad Turaka i dok su dalmatinske krajeve mučila mletačka osvajanja, Marulić je sve svoje pouzdanje stavljao u Božje ruke, dok su drugi europski učenjaci i književnici djelovali u sasvim drugim okolnostima, nezainteresirani i za takve probleme, a velikim dijelom i za samoga Boga. Svojim je moralno-didaktičkim poukama pridonio tome da se Hrvati katolici i danas utječu Božjoj zaštiti.

„Za Marulića je poželjan ljudski život samo krepostan život. Kreposti su u središtu njegovog zanimanja, ne teoretskog, spekulativnog, nego praktičnog, egzistencijalnog. U *Instituciji* predstavlja primjere onih koji su živjeli kreposti koje su nužne za ostvarenje autentičnog kršćanskog života, time i vječne sreće.“⁴⁹

Kršćanskim je humanistima pa tako i Maruliću, Isus Krist jedini uzor i arhetip ponašanja čiji je ključ upoznavanja u evanđeljima, a nama je taj uzor otac naše književnosti približio i kroz mnoge primjere svetačkih života, njihova ponašanja i ophođenja u svakodnevnom životu, jer oni su, prije svih, slijedili upravo taj arhetip, Isusa Krista. Stoga je Marulić, osim što je teolog, psiholog, književnik vrstan učitelj kreposti i morala svakome tko želi napredovati u kreposnome životu. Danas je nažalost riječ 'krepost' zaboravljena, gotovo da joj se i ne zna značenje jer je podcijenjena a i, mogli bismo reći, staromodna. Stoga ovdje navodimo definiciju kreposti kako bismo bolje razumjeli daljnji tekst. Krepost je, dakle, moralna čistoća, ukupnost moralnih vrlina, čestitost. Također je i tjelesna snaga, krepkost, čilost, a etimološki dolazi od praslavenske riječi koja znači snagu.

Marulić je, naravno, vrlo zainteresiran za čovjeka, ljudsku sreću i to je ono što čini njegov humanizam u širem smislu. On iz jedne soteriološke perspektive odgovara na pitanje što predstavlja sreću za čovjeka. Konstantno, zapravo govori o

⁴⁹<https://ika.hkm.hr/novosti/dr-parlov-marko-marulic-je-sveti-sin-crkve-njegova-crkvenost-i-religioznost-namjerno-se-presucivala/>, pristupljeno 6.5.2020.g.

blaženstvu vječnoga života koji se postiže kreposnim životom na zemlji. Njegov moralni zahtjev postavljen je na pretpostavci sadržaja vjerovanja upućen prije svega vjerniku, točnije „otpalom“ vjerniku, kojega hrabri i poziva da se vrati pravoj vjeri radi spasenja te je, prema tome, temeljna intencija upravo obnova čovjeka. Autoru je zaista veoma stalo do čovjeka, što vidimo iz mnoštva tekstova koje piše u *Instituciji*, iz brojnih primjera koje je pronašao za svaku pojedinu temu o kojoj piše kako bi čovjeku onog vremena (premda se pritom radi primarno o kršćanskom vjerniku; ne smijemo, međutim, zaboraviti da Marulić upravo iz iskustva krize Zapada, krize kršćanskog svijeta, cilja na obnovu) dokazao zašto živjeti moralno. Trebalo je te primjere sakupiti i uobličiti u djelo, zbog čega s pravom ovog autora možemo nazivati učiteljem kreposti. Govori se čak i da je Marko Marulić „sveti sin Crkve“ te da su njegova crkvenost i religioznost namjerno prešućivane. Danas ne samo svećenici, već i nadbiskupi upozoravaju kako je Marulić, osim što je veliki kršćanski humanist svjetskoga ranga, zanemaren u svome većem vrednovanju u hrvatskome društvu i Katoličkoj Crkvi. Njegova je prisutnost u književnosti, ali ne i samo u književnosti, od velike važnosti za hrvatski narod te se njegova djela (osobito *Institucija*) smatraju i danas velikim moralno-didaktičnim blagom teološke misli.

Za Marulića se prava vjera očituje kao nastojanje da se postane sličan Kristu, a prava pobožnost sastoji se u nasljedovanju Isusa. On smatra da svetost nije rezervirana samo sa redovnike i svećenike, nego je svaki vjernik pozvan na svetost. Slijediti Krista temeljna je ideja Marulićeve duhovnosti koju predlaže za sve staleže. Također, upravo je on prvi autor koji je upotrijebio pojam psihologija. O temi ljudskoga dostojanstva napisao je spis *Psichologia de ratione animae humanae*⁵⁰1524. godine.

„(...) ‘Psihologija ljudske duše’, sadržava prvo spominjanja termina ‘psihologija’ u književnim izvorima, što je čak šest desetljeća prije nego ga je upotrijebio njemački filozof Rudolf Gockel, koga se obično spominje kao tvorca pojma. Djelo, nažalost, nije pronađeno, a poznat je jedino naslov iz popisa Marulićevih radova u Natalisovoj biografiji.“⁵¹

Postoji i podatak da je sveti Toma Moore, veliki humanist i mučenik, kad se u tamnici pripremao za mučeničku smrt, čitao Marulićev *Evandelistar*. To mu je, dakle,

⁵⁰Isto.

⁵¹ <https://www.srednja.hr/novosti/fan-fekt-marko-marulic-tvorac-pojma-psihologija/>, pristupljeno 23.7.2020.

bila literatura u pripravi za smrt. Također, sveti Franjo Ksaverski, kada je išao u misije, nosio je sa sobom Marulićevu *Instituciju* kao brevijar, molitvenik i udžbenik. Svojim je moralno-didaktičkim poukama, a gotovo su sva njegova djela takve naravi, namijenjenim širokim krugovima kao poticaj i osnaženje u nasljedovanju Krista, odudarao od mnogih europskih humanista svoga vremena, koji su, idući za idejom uzdignuća čovjeka, odbacivanjem skolastičke misli i sve većem okretanju skepticizmu i liberalizmu, zanemarili Boga što je karakteristično za čovjeka renesanse, razdoblja koje slijedi humanizam. Za razliku od tih europskih mislilaca koji su na takav način utrli put sve većem udaljavanju od kršćanskih korijena što je kao posljedicu iznijelo sekularizam i odbacivanje Boga, koje možemo vidjeti u mnogim današnjim europskim zemljama, Marku Maruliću i njegovu dosljednom i uzvišenom kršćanskom humanizmu možemo zahvaliti što se Hrvatska još uvijek uspijeva, koliko toliko, othrvavati takvim bezbožnim nasrtajima koji se sve više osjećaju. Možemo mu zahvaliti upravo iz razloga što je, zajedno s drugim velikim hrvatskim humanistima, postavio temelj bogoljublju i domoljublju Hrvata katolika.

Marulić uzvisuje krepostan život kojega stavlja iznad čovjekove urođene obdarenosti, iznad svekolikog ljudskog znanja, svega ljudskog umijeća i znanosti, budući da o kreposnom životu ovisi i život vječni, čovjekova vječna sreća. Kršćanska je etika čovjeku zadana i darovana te je se ne može niti je se smije kreirati prema vlastitom nahođenju. Stoga je Marulić, znajući to, za svoje uzore uvijek imao izvorne crkvene spise kao što je Katekizam Katoličke Crkve i djela crkvenih naučitelja. Kršćanska etika, o kojoj piše, nadilazi čovjeka jer joj je izvor u Bogu te je stoga najviša od svih znanosti. Istinsku etiku nisu izmislili ljudi i ne mogu je mijenjati prema vlastitom nahođenju.

„Činjenica da je sebe doživljavao kao kršćanskog ili bolje reći, katoličkog humanistu, poticala ga je na javnu raspravu, na obranu i širenje kršćanske vjere, tako da je postao istinski promicatelj kršćanske vjere (propagator fidei acerrim). Središnja mu je nakana izložiti i opravdati nužnost kršćanskog nauka, ukoliko je jedini koji vodi u život vječni. Djela mu imaju apologetski značaj, no istodobno su ponuda i poziv na življenje autentičnog kršćanskog života kako ga on shvaća, na temelju proučavanja Svetog pisma, djela crkvenih otaca i vlastitog duhovnog iskustva.“⁵²

⁵²Isto.

Marulić ne nudi definiciju kreposti, nego konstantira da je ona Božji dar. Ideal je krepostan život, ali ne krepost sama za sebe, nego ukoliko vodi do kršćanske svetosti, tj. životnog suobličenja Kristu.⁵³ Za njega je kršćanski odgoj ili kršćanska etika, kako on naziva vlastitu *philosophia Christi*, najuzvišenija od svih znanosti, jer jedina može istinski urediti kršćanski život i pomoći čovjeku da postigne svoju konačnu svrhu, vječnu sreću. Imajući na umu čovjekov cilj, vječni život, Marulić je zabrinut za čovjekovo vječno određenje. Svaki kršćanin treba urediti i voditi vlastiti život vođen mišlju: što mi to koristi za život vječni? Vječno spasenje je motiv svakog ljudskog djelovanja i glavna čovjekova briga.

6. Kreposti

Ukoliko želimo objasniti pojavnost kršćanskih kreposti unutar Marulićevih nabožnih djela, s posebnim osvrtom na kreposti poniznosti, šutnje te umjerenosti u govoru, potrebno je prethodno upoznati se sa značenjem pojma krepost, koji je također poznat i pod nazivom duhovna vrlina. Katekizam Katoličke Crkve, koji je temelj nauka, tvrdi da je krepost postojano i čvrsto raspoloženje činiti dobro. Ona daje osobi ne samo da dobre čine izvrši, nego da od sebe daje najbolje. Svim osjetnim i duhovnim silama kreposna osoba teži prema dobru; za njim teži i za nj se konkretnim činima opredjeljuje. Svrha je kreposna života postati slični Bogu.⁵⁴

„Ljudske kreposti (vrline) jesu čvrstost avovi, stalna raspoloženja, trajna savršenost razuma i volje koje ravna našim činima, zapovijedaju našim strastima i upravljaju našim vladanjem porazumu i vjere. Onedajulakoću, gospodstvo nad sobom i radost za moralno dobro život. Krepostan je čovjek onaj koji slobodno čini dobro. Čudoredne kreposti stječu se ljudskim nastojanjem. One suplodovi i klic moralno dobrih čina; one pripravljaју ljudski čedauđe uzajedništvo s božanskom ljubavi.“⁵⁵

Kada duša prolazi kroz faze čišćenja, stječe bogoslovne kreposti (vjeru, ufanje i ljubav), zatim stožerne (pravednost, razboritost, umjerenost i jakost) te darove Duha Svetoga (mudrost, razum, savjet, jakost, znanje, pobožnost, strah Božji) koji dušu

⁵³Usp. Isto.

⁵⁴Usp., Karlo Kobaš, *Krepost moralne čistoće u Marulićevu djelu*, diplomski rad, Osijek 2011.g., str. 8. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffos%3A3405>, pristupljeno 2.11.2020.

⁵⁵<http://www.intratext.com/IXT/SCR0001/P7X.HTM>, pristupljeno 9.7.2020.

rasvjetljuju, osobito ako moli za vodstvo. Prema mišljenju mnogih mistika, do tijesnog sjedinjenja s Bogom na zemlji osoba ne može doći ako nije primila nikakve mistične milosti. Općenito se može reći da nije moguć nikakav kontemplativni život bez asketske samozataje. Askeza najčešće prethodi mistici, ili, bolje rečeno, mistika je njen najviši stupanj. Važno je također znati da bit iskustva u mistici ne čine mistični fenomeni, neobična ukazanja, čudnovati doživljaji ni bilo kakve popratne pojave. Asketika prelazi u askezu kada teorija prijeđe u praksu. Stoga, s obzirom na to da je Marulić *Instituciju* posvetio krepostima i njihovom oprimjeravanju, možemo reći, ako i nije bio asket, onda da se barem jako zanimao za asketiku i njezino proučavanje.

6.1. Krepost poniznosti

Već u prvoj knjizi *Institucije*, peto poglavlje govori o kreposti poniznosti. Marulić ga naziva „O tome kako treba težiti za poniznošću“. Odmah napominje kako je važno držati se podalje od poroka taštine te kako je za poniznost dobro prihvaćati se služinskih poslova. Zatim, kao i u ostalim poglavljima, karakteristično za ovo njegovo veliko djelo, navodi primjere svetaca koji su se u svojim životima najviše odlikovali tom krepošću. Kao prvi primjer navodi redovnike iz Nitrija koji su, piše, pored ostalih dobročinstava što su ih iskazivali tuđincima, imali običaj da im peru noge i brišu ih ručnicima, jer su htjeli nasljedovati onoga koji je kao Učitelj i Gospodin prao noge svojim učenicima govoreći: „Dao sam vam primjer da i vi činite kako ja učinih vama.“ Pranje nogu drugima vrlo je ponizan čin, čini se i danas među kršćanima. Sveti je Otac Franjo, na primjer, jednom u posjeti zatvoru, oprao i poljubio noge zatvorenima želeći im na taj način pokazati da i za njih ima nade, da smo svi grešnici. Sebe, iako je Sveti Otac, nije smatrao ništa višim i većim od tih zatvorenika. To je pravi izraz poniznosti. Osim toga, u tradiciji se Crkve do danas zadržao obred pranja nogu vjernicima od strane svećenika na blagdan Večere Gospodnje, odnosno Veliki četvrtak. Tada prije Svete mise dvanaest muškaraca koji predstavljaju dvanaest apostola i sve vjernike, u procesiji pred svećenikom i koncelebrantima ulaze u crkvu i sjedaju ispred oltara gdje im nakon ulazne pjesme svećenik simbolično pere noge u spomen na Isusov čin prije posljednje večere. Međutim, za razliku od ovog, simboličnog pranja nogu, sveci koji se kao primjeri izdvajaju u *Instituciji*, zaista tuđincima prali noge. Uz redovnike iz Nitrija tu su još i Apolonije i

Hor, koji su, osim pranjem nogu tuđincima, krepost poniznost vježbali i postavljanjem ispod drugih, odnosno smatranjem drugih višima od sebe.

Dalje o poniznosti Marko Marulić piše kroz primjer opata Panimija koji je sjedio uz braću kad bi oboljela i nije mu bilo ispod časti dvoriti ih, da bi se pokazao poslušnim Gospodinu koji zapovijeda i veli: „Tko je veći među vama, neka se vlada kao manji, a tko je ispred drugih, neka bude njihov poslužnik!“⁵⁶ Opat Antun je pak običavao pogibati glavu pred biskupima i svećenicima tražeći od njih blagoslov. Opat Pinizije je, da bi se mogao slobodnije dati na djela poniznosti, pomno raspitivao za daleke krajeve u kojima bi mogao živjeti kao manje poznat. Tako je išao živjeti najprije u Egipat pa u Palestinu, služeći uvijek u stranome svijetu kao sluga, a kada bi ga prepoznali napustio bi i taj kraj. Međutim, pošto je uvidio da nigdje neće moći dugo ostati nepoznat, vratio se napokon svojim redovnicima. Tu je smislio nešto drugo kako će sačuvati svoju poniznost: što su ga više poštovali, to je on više kinjio svoje tijelo postom i gladovanjem. Draže mu je bilo da ga glad pokunji nego da ga častohleplje omami, i draže mu je bilo misliti o jelu nego o zamkama časti. Zatim je tu primjer Martina koji je služio u vojsci, ali je odlučio više biti Kristovim nego carevim vojnikom pa je pružio ne manje slavan primjer poniznosti. On se bio zadovoljio samo jednim robom koga je volio kao brata, poštivao kao gospodara; dvorio ga dok je ručao, skidao mu odjeću kada bi išao leći i obavljao gotovo sve ostale poslove zamijenivši ulogu i dužnosti s njime te postao rob robu kako bi pokazao da služi Kristu, a ne svijetu. Bio je tek vojnik, nekršten, već samo obraćen, ali je već bio stupio na put savršenstva slijedeći misao Duha Svetoga što ju je izrekao Salomon u *Poslovcama*: „Bolje biti ponizan s krotkima nego dijeliti plijen s oholima.“ U djeluslijede još primjeri žena no kako su svi slični, ovdje ih nećemo navoditi. Važno je naglasiti kako krepost poniznosti nije dopuštanje drugima da nas ponižavaju već sposobnost odricanja od vlastitog ega. Ukratko, najbolje je to pretočila u riječi svetica Majka Tereza. Ona kaže ovako:

„Poniznost je: govoriti što manje o sebi,
Ne miješati se u tuđe poslove,
Paziti da ne budemo znatiželjni,
Prihvaćati radosno protivljenja i ispravke,
Prelaziti preko tuđih pogrešaka,

⁵⁶Mt 20, 26-27.

Prihvaćati zanemarenost, zaborav i mržnju,
Ne tražiti da budemo posebno ljubljani i prihvaćeni,
Odgovarati uljudno i kad smo izazvani,
Ne gaziti nikada ničije dostojanstvo,
Ne raspravljati ni onda kad imamo pravo,
Birati uvijek ono što je teže. (kako bi drugima bilo lakše)⁵⁷

6.2. Krepost šutljivosti i umjerenosti u govoru

Vrlo bliska poniznosti je i ova krepost, krepost šutljivosti i umjerenosti u govoru. Marulić piše kako je s obzirom na to da šutljivost i umjerenost u riječima resi krotke, važno govoriti o onima koji su se i jednim i drugim služili za svaku pohvalu, „kako bismo naučili ne samo obuzdavati svoj jezik kad će trebati čuvati tišinu nego i dobro promisliti kad bude od koristi govoriti. Jer Salomonova misao glasi: 'Tko upravlja svojim usnama, vrlo je mudar.'⁵⁸ Kao prvi primjer navodi Joba, čovjeka o kojem piše biblijska Knjiga o Jobu. Job je bio prekoren od Gospoda što je poželio prepirati se i raspravljati s njim tjeskobno se brinući za razlog svojih nevolja. Naime, Job je izgovorio nepotrebne riječi i sada se kaje: „Stavit ću ruku na svoja usta. Rekoh riječ – kamo sreće da je nisam izgovorio! Rekoh dvije, ali ni riječi više.“⁵⁹ Nakon primjera obično slijedi Marulićev savjet pa tako i ovdje piše: „Stoga i ti, dogodi li se kada što u čemu ne budeš mogao naći razloga Božjoj providnosti, pazi da ne izustiš štogod nerazborito, već se šutke divi tomu i uvijek budi uvjeren da od Boga može doći samo ono što je dobro i pravedno.“⁶⁰ Slijedi primjer Ezekije, kralja, koji je zapovjedio narodu da šuti kako se ne bi povelili za rapšakom koji ih je nagovarao na predaju. To je za primjer neukom čovjeku iz puka da ne poželi odgovoriti na krivovjerničke argumente koji su puni zamki.

Kada govorimo o biblijskim mudrostima, nezaobilazna je Knjiga Sirahova u kojoj pisac piše:

⁵⁷<https://rastimougospodinu.com/litanije-poniznosti/>, pristupljeno 6.7.2020.

⁵⁸Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986., str.277.

⁵⁹Job, 40,5

⁶⁰Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. str.277.

„Tko će postaviti stražu ustima mojim i na usne moje staviti pečat razboritosti da ne posrnem zbog njih i da me moj jezik ne uništi!“⁶¹ To je pisao ne mogući postići da se u govoru ne zaplete u kakav grijeh, a drugima savjetuje: „Tali svoje zlato i srebro i riječi svoje stavlja na vagu, i zauzdaj svoja usta pravo te pazi da slučajno ne posrneš zbog jezika pa ne postaneš plijenom neprijateljima koji na te vrebaju, jer će tvoj pad biti neizlječiv na smrt.“⁶²

Brljavost je opasna jer dovodi do grijeha, a grijeh do vječne smrti. Jeremija je, na primjer, još u majčinoj utrobi čuo da će biti posvećen, a ipak je rekao kako je dijete i ne umije još govoriti što nas dovodi do sljedećeg Marulićevog upozorenja: „Kako dakle da ne zgriješe jezikom oni koji i neupitani brbljaju ako se onaj koga je Bog pozivao da govori bojao da će zgriješiti bude li govorio?“⁶³

Međutim, da ne bismo, naravno, mislili kako valja uvijek šutjeti, Marulić je ovdje naveo i primjere koji govore o pravovremenom i umjerenom govorenju. Nije, dakle, poželjno ni uvijek šutjeti. Treba razborito procijeniti kada nekoga opomenuti, pohvaliti, reći mu nešto korisno i slično. Autor vrlo lijepo povezuje primjere u jednu cjelinu koja se lako čita jer je zanimljiva. Primjeri se nadovezuju jedan na drugi što čitatelja potiče na daljnje čitanje i uvodi ga u duboko razmišljanje i promišljanje o krepostima, o njihovoj vrijednosti u životu, o umijeću dobroga življenja uopće. Ovo nas poglavlje poučava tome da znamo procijeniti kada je vrijedno nešto reći, a što se smatra nevrijednim da se kaže. Smatram, naravno, sve kreposti iz *Institucije* vrijednima, a ovu sam odabrala iz razloga što smatram da je u današnjem vremenu, kada je u društvu naglašen i potiče se sve veći individualizam, kada je pravo govora ono za koje mnogi smatraju da ga mogu zloupotrijebiti, vrlo važno progovoriti o kreposti šutnje, jer jezik je kormilo našega života. Naše riječi, prema tome, imaju vlast nad životom i smrću. Taj naš mali organ, naizgled neznan ima veliku moć baš kao i kormilo nad brodom. On upravlja našim životom jer, kako veli Isus: "Dobar čovjek iz dobra blaga srca svojega iznosi dobro, a zao iz zla iznosi zlo. Ta iz obilja srca usta mu govore."⁶⁴ U našim je riječima velika moć činiti dobro, ali i činiti veliko zlo, jer ružna riječ boli više od udarca bičem.

Jedan je opat biskupu Teofilu, kada ga je ovaj molio da mu razgovorom da kakve duhovne okrepe, odgovorio da, ako ne nalazi okrepe u svojoj šutnji, da ga ni

⁶¹Sir, 22, 27.

⁶²Sir 28, 24-26.

⁶³Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. str.277.

⁶⁴Lk 6, 45

razgovori neće moći okrijepiti. Savršenstvo je u govoru to da pazimo na svoje riječi, na šutljivost, a ujedno vršimo obvezu ljubavi prema bližnjemu. Neki su redovnici u samostanima bili toliko obazrivi jedni prema drugima za obavljanje neke svete službe da se u to vrijeme nije moglo čuti ni kihanje ni kašljanje, bila bi tamo tada takva šutnja da bi čovjek mogao pomisliti kako nema nikoga. Ti se isti primjeri svete šutljivosti i obuzdavanja jezika, kao i pouke, tiču i žena, i to još više negoli muškaraca pa

„(...) Sveti Jeronim, pišući Celanciji, veli: 'Neka tvoj duh bude pozoran i budan i uvijek naoružan protiv grijeha, a govor u svemu umjeren i skroman, tako da se u njemu većma ogleda nužda da se govori negoli volja.' Taj isti, dajući naputke onima što su se zaredile za sveti život u samostanu, opominje ih da poštuju i vrijeme određeno za šutnju, govoreći ovako: 'Hoću, predrage moje, da vam u vašem samostanu tri ili više puta tjedno, izuzevši blagdane, ne bude uopće slobodno govoriti (osim ako vas na to ne prisili kakav vrlo koristan i nuždan razlog), i to ni u kojoj mjeri, ni međusobno ni s kime drugim izvana. A u sve druge dane u koje se dopušta govoriti i radi liječenja i radi spasenja, ne smije se cijele sate tratiti na riječi koje se jedva mogu izgovoriti bez grijeha.'⁶⁵

Možemo reći da su ti njegovi savjeti svezremenski, upravo kao i Biblija, jer svi se mogu primijeniti i danas. Danas su šutnja, umjerenost u govoru pa i poniznost, vrlo podcijenjene kreposti o kojima se malo govori ljudima. Ljudi danas govore o mnogočemu, ali o poniznosti i ostalim krepostima, nažalost, moguće je čuti samo u crkvenim krugovima. Kršćanstvo je jedina vjera koja govori o poniznosti i veliča ju, druge vjere i religije imaju također neke dobre namjere, ali poniznost je ta koju samo kršćani razumiju. Uopće krepost kao takva izgubila je na vrijednosti, a mnogi više ne znaju ni značenje te riječi.

6.3. O druženju i izbjegavanju društva

Pisac nas u sedmome poglavlju treće knjige *Institucijepoziva* da razmislimo o tome s kime se družimo. Kome dopuštamo da ulazi u naše živote te time utječe na nas. On započinje tako što poziva nas, koji hoćemo hoditi putem Gospodnjim, odnosno napredovati u svetosti, a svetost je vjerniku najviše što može postići na ovome svijetu, da napredujemo u pobožnom i neporočnom življenju tako što ćemo

⁶⁵Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. str.280.

pripaziti na to s kojim ljudima drugujemo i općimo. On to pokazuje tako što nas podsjeća na to kako je na propast bilo onima koji su se u tom pogledu slabo za se brinuli te, s druge strane, kako je na korist i napredak bilo onima koji su pritom na sebe mislili. Prvi primjer vidimo već kod prvih ljudi, u prvoj knjizi Biblije, Knjizi Postanka kada je Eva stupila u razgovor s lukavom zmijom (današnja teologija uči kako Eva može biti bilo tko, nevažno je to što je Eva bila žena i prvi grijeh nije nikako povezan sa ženskim rodom, već je ona uzeta kao predstavica svih nas tako da nema govora o feminizmu). Ona je tada bila uzdrmana njenim otrovnim i smrtonosnim nagovorima pa je prekršila Božju zapovijed pojevši zabranjeno voće. No ona je nakon toga ponudila taj plod i svome mužu, Adamu te su nakon toga oboje izgubili rajsku milinu i bili dovedeni u bijedu ovoga života. Kada je Bog upitao Adama gdje je, nakon što je vidio da se skriva zbog straha jer bijaše gol, te kada ga je, konačno, upitao je li jeo plod sa zabranjenoga stabla, Adam prebacuje krivnju na Evu. Čak štoviše, govori: „Žena, koju si mi ti dao, dala mi je ovoga ploda.“ On dakle, krivi i Boga što mu je dao ženu koja ga je tobože nagovorila na grijeh. A Eva pak krivi zmiju, tj. đavla. Ovaj opisani događaj poznat je pod nazivom „prvi“ ili „istočni“ grijeh. Njega se oslobađamo prvim kršćanskim sakramentom, krštenjem, ali posljedice i sklonost ka griješenju ostaje u nama te nam je boriti se protiv grijeha kroz čitav život. Đavao je, dakle, unio nemir među prve ljude, a sve zbog toga jer su se prvi ljudi upustili u razgovor s njime. Marulić kao uvod u primjere ovdje piše još i kako se odatle može naučiti kako „nipošto ne valja zalaziti u razgovor s onima koji o sebi misle da su samo oni pametni i koji s visoka odbijaju da s većim brojem ljudi dijele ispravno mišljenje, nego idu za tim da mudrovanjem i obmanjivim dokazima odvedu na krivi put prostodušnost vjernika.“⁶⁶Zatim navodi kako se muškarci trebaju čuvati prisnijih odnosa sa ženama (koje nisu njihove žene, naravno), jer „tko će moći i sa ženama održavati bez pogibli prisniji odnos ako je njihov pogled i druženje s njima otjeralo presnažnoga Samsona u smrt, presvetoga Davida u zločin – u preljub i ubojstvo čovjeka, a premudroga Salomona u idolopoklonstvo?“⁶⁷ Također, Salomon je napisao i čitavu knjigu Biblije pod naslovom *Mudre izreke* u kojima, u petome poglavlju, u osmom retku o ženama govori i kliče: „Drži se daleko od nje i ne približuj se vratima njezine kuće!“ Nitko ispravnije ne sudi o pogibli nego onaj tko je na sebi iskusio štetu.

⁶⁶Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. str.193.

⁶⁷Isto.

Zatim slijedi pouka kako je važno, odnosno, kako smo dužni uzeti sebi za primjer kroz život (to će reći bračnoga druga, prijatelje) one čija je vjernost poznata i čije se znanje zasniva na istini, kako ne bismo jednom, zavedeni zabludom drugih, skrenuli s puta kreposti. Ta pouka slijedi iz biblijske *Knjige o Tobiji*, kada je on odlučio poslati svoga sina u Mediju pa mu je rekao: „Idi sada i potraži sebi kakva pouzdana čovjeka koji će poći s tobom!“⁶⁸ Kada ga je našao, pitao ga je odakle je i poznaje li put koji vodi u Mediju.

Da je *Institucija* moralno-didaktičko djelo i da je Marulić izvrstan didaktičar dokazuje nam i niz pouka na ovu temu koje su sve opimjerene. Kralj Jude, Jošafat bio se udružio s najgorim od svih kraljeva izraelskih, Ahazjom čiji je i otac Ahab, kojega Marulić također spominje, bio bezbožan. Prorok ga je bio ukorio, a zbog toga što se udružio s njime, zajedničko im je brodovlje propalo u brodolomu prije nego što je stiglo u Taršiš, kamo je bilo poslano. Kada ga je Ahazja nagovarao da u zajedničkom trošku izgrade drugo brodovlje, odbio je. „Pretrpjevši štetu, stekao je već dovoljnu pouku da ni onaj tko je nedužan nije siguran ako se druži s propalim ljudima.“⁶⁹

Isto tako, da se u nama pomračuje svjetlo zdrava razuma dok se god družimo s onima koje zastire magla poroka, dokazuje nam i primjer mudraca koje je s istoka dovela k novorođenome Kristu u Betlehem zvijezda. Međutim, ona se sakrila i uklonila njihovu pogledu kad su oni u međuvremenu svratili ka Herodu u Jeruzalem. No kada su otišli odande, opet se pojavila i vjerno išla pred njima sve do mjesta koje im bijaše cilj. Dakle, kada se prestanemo družiti s ljudima koji nam zastiru pogled ka zvijezdi (put ka svetosti), kada ih doista napustimo pa se okrenemo traženju Boga, tada nam On osvjetljava daljnji put života. „Jer Bog je svjetlo i nikakve tame nema u njemu.“⁷⁰ I sam je apostol Petar, kojega je Isus nazvao Stijenom i rekao mu da će upravo na njemu izgraditi svoju Crkvu i da je vrata paklena neće nadvladati, dakle, bijaše on najgorljiviji od svih u ljubavi prema Kristu, osjetio hladnoću upravo onda kada je ušao u Kajfino dvorište i zapleo se u razgovor s bezbožnim ljudima te, kako piše Marulić, „bio prisiljen zanijekati da poznaje onoga koga je malo prije priznao za

⁶⁸Tob 5,4

⁶⁹Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. str.193.

⁷⁰1 Iv 1, 5

Sina Boga živoga.⁷¹ Stoga, kao što reče Pavao narodu u Korintu: „zli razgovori kvare dobro vladanje“⁷², a mudri je Sirah zapisao: „tko dira smolu, uprljat će se od nje“⁷³.

Kako se ne bismo okaljali u društvu nevjernika, Gospodin učeniku koji ga je molio da ode i prinese žrtvu za pokojna oca nije to dopustio, upravo kako pritom ne bi bio u društvu svojih rođaka nevjernika koji su morali prisustvovati pogrebu. „Pusti – reče – 'mrtve neka ukapaju svoje mrtvace, a ti pođi za mnom!“⁷⁴. Jasno je da time želi reći: „Ja sam život, pa živi sa mnom, a mrtve pusti da i sam kojim slučajem ne umreš s njima!“⁷⁵

6.4. O gajenju istine i izbjegavanje laži

Zbog ovoga je poglavlja čitava Marulićeva *Institucija* bila podvrgnuta nekoj vrsti suda. Naime, čitateljima se nije svidjelo, odnosno ne bijaše im moralno to što je Marulić u nekim prilikama takoreći dozvolio laganje. Međutim, kakvu vrstu laganja je dozvolio i u kakvim prilikama je, prema Maruliću, laž dozvoljena, opisat ćemo u daljnjem tekstu.

Marulić za krepost istine kaže da priliči, naravno, svima, na osobito vjerskim ljudima. Gajenje istine je toliko važno, i predstavlja uzdignutu moralnost da su se mnogi sveci bili spremni izložiti pogibelji, radije no oglušiti se na nju. Stari zavjet ima mnogih takvih primjera ponajprije proroka. Neke su kamenovali. Kao na primjer sina svećenika Jojade, Zahariju, koji se nije ustručavao javno ukoriti kralja Jude Joaša što je napustio obrede svoje domovine i okrenuo se idolopoklonstvu. Zbog toga su ga kamenovali dok je proricao u predvorju doma Gospodnjega. Ali Bog je osvetio krv toga nevinog čovjeka te Joaša ubiše njegovi dvorani. A „onaj pak koji se nije bojao umrijeti za istinu primi nagrade vječnoga života.“⁷⁶ Osim toga, mnogi su proroci radije trpjeli i najteže muke nego prešućivali istinu. Tako je Izaija bio rasječen na pola, Jeremija kamenovan, Amosu su probili sljepoočice polugom. No, Marulić piše kako je siguran da su ovi kao i mnogi drugi sveti ljudi koji su podnijeli mučeništvo, prešli u vječni život.

⁷¹Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. str.194.

⁷²1 Kor 15,33

⁷³Sir 13,1

⁷⁴Mt 8, 21-22; Lk 9, 59-60

⁷⁵Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. str.194.

⁷⁶Isto, str. 254.

„Poslije proroka najvjernijim su se pobornicima istine pokazali Apostoli i Mučenici, i ostali koji su ih nasljedovali, i to bilo učeći bilo koreći bilo propovijedajući, jer nikada nisu ništa izgovorili ni iz straha ni iz mržnje ni iz ulagivanja. Prezreli su prijatnje moćnika, narugali se mučilima silnika, a nisu se ustručavali poći i u smrt samo da bi stajali na braniku istine, trudeći se uvijek svidjeti samo onomu koji veli: 'Ja sam put, istina i život.' Upravo stoga su se mnogi, kako čujemo, brižno čuvali grijeha i najneznatnije laži.“⁷⁷

Marulić, međutim, napominje kako se, doduše, treba suzdržavati od one vrste laži koja može uzrokovati kakvu duševnu, tjelesnu ili tvarnu štetu, ali da postoje laži koje su lakše no isto i da nijedna nije bez grijeha. Jer svako se pretvaranje nužno udaljuje koliko od istine, toliko i od Boga, s obzirom na to da je On vrhunska istina. Ovo je, dakle, dio koji je izazvao mnoga protivljenja Maruliću. „Kadšto je ipak nužno pretvarati se, zataškavati, pa i lagati, onda naime kada stvari budu tako stajale tada će se ili morati počinuti još teži grijeh ili izgubiti još veće dobro ako se ne pribjegne laži.“⁷⁸Ovdje se već nazire današnje često moralno pitanje: „Je li opravdano lagati kako bi se izbjeglo veće zlo, odnosno opravdava li manje zlo veće?“ Najpoznatije moralno pitanje takve vrste je ono: „Je li bilo opravdano skrivati Židova u vrijeme nacizma i lagati za njega kako bi mu se spasio život?“ Marulić međutim i za ovakve slučajeve, kao i obično, navodi primjere svetaca. Imamo tako primjere već u Starom zavjetu Abrahama, Izaka, Jakova i Josipa. Pritom Marulić ovdje prepričava njihove životne priče koje su ih dovele u situaciju da moraju lagati.

Konačno, prema ovom poglavlju, koje je izazvalo tolika protivljenja *Instituciji*, ne možemo zaključiti da Marulić opravdava kršenje osme Božje zapovijedi, odnosno on ne opravdava laganje kao takvo, već pokušava shvatiti i nama objasniti nužne postupke u ljudskim životima.

6.5. O ispovijesti grijeha

Današnjem je čovjeku poimanje grijeha, blago rečeno, strano. Sve je više toga što je grijeh u svijetu dopušteno, liberalizam preuzima glavnu ulogu u društvu. Tolerancija grijeha postala je nešto poželjno, možemo reći da je postalo moderno biti „otvorena uma“, što bi značilo „osoba koja tolerira grijeh kao takav“. Postalo je

⁷⁷Isto, str. 255.

⁷⁸Isto, str. 256.

normalno da čovjek sam, bez Boga, određuje što je dobro a što zlo, što je vrlo opasno za čovječanstvo. Međutim, i u današnjem svijetu ima svijetlih točaka. Iznenadujuće je mnogo mladih koji se okreću vjeri, žele živjeti sakramentalno, nasljeđuju Krista. Katolička Crkva možda ne raste, ali oni koji su vjerni, zaista su gorljivi. Tako imamo već primjere gdje se vjera u Krista promiče na mrežnim stranicama, Hrvatski katolički radio aktivan je već godinama, a ni televizija ne zaostaje, osnovan je i program Laudato Tv koji je upravo takva obiteljska televizija bogata sadržajem kršćanskih vrijednosti.

Još je lako kada se govori o postojanju grijeha. S time bi se i neki nevjernici složili, da on postoji, ali kada započnemo temu ispovijesti grijeha onako kako to prakticira katolička Crkva, onda su tu slabi čak i neki koji se smatraju vjericima. Neki smatraju kako nemaju potrebe za ispovijedi jer imaju „osoban odnos s Bogom“. Za priznati svoje grijeh pred svećenikom koji je tada u ispovjedaonici (ili na bilo kojem drugom mjestu gdje ispovijeda) *in persona Christi*, potrebna je velika doza poniznosti, jer tada se čovjek, koji sam sebe priznaje grešnikom, što je već samo po sebi vrlo ponizno, skrušeno kaje za svoje grijeh. Kako se u narodu kaže, za prići bliže Isusu potrebno je sagnuti glavu jer ulaz u štalu u kojoj je rođen je vrlo malen. To je vrlo lijepa slika potrebne poniznosti za Isusova sljedbenika. Stoga, poznavajući tu problematiku ispovijesti grijeha, Marulić je jedno poglavlje svoje *Institucije* posvetio upravo toj temi. Započinje kratkim uvodom o tome kako je pokajnicima nužno potrebna ispovijest grijeha te ta za to potvrditi ima mnogo primjera i u jednom i u drugom Zavjetu. Zatim, kao i u svim ostalim poglavljima, navodi primjere. Prvi su Adam i Eva, koji su i prvi sagriješili protiv Božje zapovijedi. Nakon već poznatog njihova prvoga grijeha, Bog im daje priliku za pokajanje pitajući Adama: „Adame, gdje si?“ tj. „Kamo si propao, koliko si zlodjelo učinio?“, a ženu: „Zašto si to učinila?“ Međutim, oni su nakon priznanja svoga grijeha bili izbačeni iz raja i kažnjeni naporima, bolima i smrti sve dok nije došao Krist, platio za njih dug te su bili vraćeni u raj. Dakle, priznanjem se dobiva milost tada kada se da zadovoljština za grijeh. Nakon *Knjige Postanka*, već u *Levitskom zakoniku* nalazimo sliku tog otajstva važnosti priznanja grijeha. Tada je svećenik po svom sudu donosio odluku o onima koji su zaraženi gubom. „Oni naime koji se pokažu nečistima, izgone se iz tabora dok se ne očiste – jer se grešnik ne pripušta u društvo svetih dok se pokajanjem i

ispoviješću ne odriješ od grijeha.“⁷⁹ Tom poniznošću koja je potrebna da se čovjek ispovijeda, čiste se grijesi, dok se suzama odstranjuje zlodjelo što ga je na sebe navukao ohološću. U Starome Zavjetu imamo još mnoge primjere vjernih Izraelaca koji su se kajali za svoje grijehе. Tu je Job, koji se ispovijedao govoreći: „Ako sagriješih, što bih time učinio tebi, o čuvaru ljudski? Zašto si me uzeo sebi na nišan te sam postao sam sebi težak? Zašto mi ne oprostiš moj grijeh i zašto ne prijedeš preko moje krivnje? Evo, odsad ću spavati u prahu, i ako me ujutro potražiš, neće me više biti.“⁸⁰ Kako je Job inače poznat po svojoj upornosti, tako je i ovdje uporan u traženju oprosta jer ne zna hoće li doživjeti sutrašnji dan, a pouzdano zna da poslije smrti nema mjesta opraštenju, već da tada nastupa samo Sud, kako bi svatko primio bilo dobro bilo zlo, već prema tomu kako se vladao na ovome svijetu. Stoga, ako Job, koji je po mišljenju samoga Boga bio smatran pravednikom, ne niječe da je grešnik, tko može za sebe misliti da je bez grijehа?

„Vjerni se, dakle, Izraelci ispovijedahu samo Bogu, jer između Boga i ljudi nije još bilo nikakva posrednika. No pošto je došao 'Posrednik'⁸¹ – Gospodin naš Isus Krist, otada samo 'prekonjega imamo pristup k Bogu'⁸². A kao što je on 'svećenik zauvijek, sličan Melkisedeku'⁸³, tako nam je, kad je uzlazio na nebo, ostavio na zemlji svoje zamjenike – svećenike. Njima je dao vlast da 'vezuju i razrješuju'⁸⁴, njima je 'Dobri pastir'⁸⁵ naredio da vode brigu o stadu njegovu, njima je, konačno, dao 'ključeve kraljevstva nebeskoga'⁸⁶.

U primjerima iz Božjega Pisma možemo vidjeti kako se pogled na grijeh drastično promijenio. Nekada su se ljudi svom brižljivošću čuvali grijehа, a kada bi se dogodilo da u njih upadnu, silno bi se kajali i trudili se dati Bogu zadovoljštinu. Toga je danas, nažalost, sve manje, jer sekularno društvo negira grijeh općenito. Previše je toga dopušteno.

⁷⁹Isto, str. 324.

⁸⁰Job 13, 15-16

⁸¹Tim 2,5

⁸²Ef 3,12

⁸³Heb 5,6

⁸⁴Mt, 18,18

⁸⁵lv 10,1

⁸⁶Mt 16,19

7. Asketika

Drugi naziv za kršćansko savršenstvo jest askeza. Vrijednost i korisnost askeze u duhovnom životu veoma je velika i opisivana je u mnogim djelima kršćanskoga tiska. Postoji tako čitavo djelo nazvano *Asketika* kojim ćemo se koristiti za potrebe ovoga poglavlja.

„U širem bi smislu riječi askeza (asketika) označavala trajni i metodički napor, potpomognut milošću, na putu izrastanja k punomu ostvarenju duhovnoga života. Ona bi uključivala različita sredstva i prakse duhovnoga života: molitvu, pokoru, duhovne obnove, ispit savjesti, duhovno praćenje, prakticiranje sakramenata; kao i upotrebu metoda, programa, unutarnjih disciplina kako bi sredstva i milost polučili bolji učinak. U tom se smislu termin askeza odnosno asketika rabi u priručnicima kada ju se stavlja u odnos prema mistici.“⁸⁷

Prema tome, vidimo kako je Marko Marulić bio zapravo učitelj asketike:

„U užem smislu riječi askeza bi označavala izravno korištenje vježba mrtvljenja i odricanja s ciljem oslobađanja od poroka, stavljanja pod kontrolu neurednih težnja i njihovo ispravno usmjeravanje, te osnaženja uzdrmane odnosno ponovnoga zadobivanja izgubljene slobode. To je ono što se obično izražava terminima: samozataja, mrtvljenje, pokora, odricanje. Iz toga je vidljivo da je askeza neophodna kako bi se napredovalo u ljubavi prema Bogu i bližnjemu, što je mjerilo duhovnoga izrastanja odnosno kršćanske savršenosti.“⁸⁸

Pojam savršenstva, odnosno, njegova etimologija je trostruka. Dolazi od imenice „vrh“ → s-vrha, na-vrhu biti, do-vrha doći, pun do vrha i sl. Zatim od imenice „s-vrha“ → s-vršenost, s-vrhovitost, s-vrsishodnost, usmjerenost, postizanje svrhe, ispunjenje zadaće (lat. finalitas, grč. telos, teleologija) te treće, od glagola s-vršiti → sa-vršiti, za-vršiti, u-savršiti, do-vršiti, iz-vršiti i sl. Dakle, izvedenice bi bile svršenost, dovršenost, dotjeranost, punina, na kraju krajeva, savršenost (lat. perfectio; grč. teleiotes od telos=kraj, cilj, svrha, svršenost i teleios=potpun, savršen; tal. perfezione, franc. Achevement; njem. Vollkommenheit). Prema tome, možemo zaključiti kako je Marko Marulić veliki ljubitelj, proučavatelj asketike. Asketika još znači i nešto što je

⁸⁷<https://www.glas-koncila.hr/askeza-i-mistika-vrijednost-i-korisnost-askeze-u-duhovnom-zivotu/>, pristupljeno 17.4.2020.

⁸⁸Isto.

nemoguće nadmašiti, neku kvalitetnu puninu. Savršenost, to je odlika, kvaliteta *in concreto*.⁸⁹ U užem smislu označuje jednu odliku na nekom biću, a u širem smislu zbroj odlika nekog savršenstva. Za pojam kršćanskog savršenstva uzimamo redovito riječ svetost. Glavna je svrha asketskog života naše blaženstvo, a glavna ideja jest ta da je Bog jedini potrebiti i dovoljni cilj ljudskoga života. Kao što je u Bogu naše počelo, tako je u njemu i naša svrha. Mi dolazimo od Boga i konačno se njemu vraćamo. Slično piše i sveti Pavao u Prvoj poslanici Korinćanima: „Bilo da jedete, bilo da pijete, bilo da što drugo činite, sve činite na slavu Božju.“ (1Kor 10, 31) Vršenje Pavlova savjeta dovelo je svece do savršenstva pa tako čak 1491.godine, dakle 16 čak stoljeća nakon djelovanja svetoga Pavla, sveti Ignacije živi po načelu:

„'Omnia ad majorem Dei gloriam!'“, odnosno 'Sve na veću slavu Božju!' Onima, dakle, koji teže za savršenstvom, posvećenje i spasenje duše postaje jedna te ista briga. Ostvarivanjem svoje posljednje svrhe oni slave Boga, postaju mu slični, tj. savršeni, blaženi i 'spašeni'.⁹⁰

Osnovna svrha asketskog načina života je odvajanje onoga duhovnoga, vječnoga u čovjeku, njegove duše od navezanosti na ono što je prolazno, a to je ovozemaljski život sa svim njegovim užicima koje može pružati. Time vjernik nastoji postići da ga ne ovladaju tjelesne strasti već da svoj život uvježba u kreposti i vrlinama. Asketizam je praćen postom, molitvom, mrtvljenjem, čitanjem i meditiranjem Svetoga pisma te odricanjem. Glavni razlog provođenja asketike kod vjernika je izbjegavanje grijeha te približavanje onom stadiju u kojem su prvi ljudi bili prije pada u grijeh.

„Marulić, naime, ne diskutira o filozofijskim pretpostavkama (o mogućnosti) postavljanja moralnoga zahtjeva što ga stavlja pred čovjeka kao uvjet postizanja blaženstva, kojima bi se ovaj legitimirao pred razumom. Upravo razumu se, međutim, otvara problem čitavog niza proturječnosti što ih takav zahtjev (kako ga formulira Marulić) stavljen pred čovjeka kao čovjeka implicira. Temeljno je u svemu ipak to, da se zahtjev za odbacivanjem svega tjelesnog, za zanemarivanjem zemaljskih dobara, a takav se zahtjev pred razumom ne može legitimirati jer nema racionalno dokazljivog garanta da je zahtjev za takovim načinom života uistinu opravdan. Iz toga se jasno pokazuje da je uporište i ishodište takva zahtjeva upravo i

⁸⁹Živan Bezić, „Kršćansko savršenstvo, asketika“, *Crkva u svijetu*, Split, 1973.g., str. 17.

⁹⁰Isto, str. 20.

samo - vjera (prije svega vjera u drugi život, zatim vjera u to da krepostan život slijedi zaslužena nagrada u drugom životu 'po pravdi Božjoj' itd.).⁹¹

Marulićeva djela imaju apologetski značaj, no istodobno su ponuda i poziv na življenje autentičnog kršćanskog života kako ga on shvaća, na temelju proučavanja Svetog pisma, djela crkvenih otaca i vlastitog duhovnog iskustva.

8. Marulićevi uzori i izvori

Svaka tema o kojoj Marulić piše u svojoj *Instituciji* započinje najprije primjerima iz Svetoga Pisma i to kronološki, najprije iz Staroga, potom iz Novoga zavjeta. Zatim slijede primjeri iz života svetaca od kojih su mnogi i nepoznati čak i mnogim vjernicima, no to također ukazuje na Marulićevu marljivu potragu za podacima koji su obogatili njegovo djelo tako da bude na što veću duhovnu korist svakome tko za njim posegne. On jasno naglašava da se za pisanje *Institucije* koristio raznim autoritetima, a najviše, kako smo rekli, Biblijom. Zbog toga njegovo djelo i jest toliko uvjerljivo. Iscrpan komentar i bilješke prevodioca Branimira Glavičića u izdanju *Institucije* iz 1986. godine omogućuju dobro snalaženje te daju preciznu informaciju o svim uzorima, navodima, citatima. Tako *Bilješke i komentar* predstavljaju daljnju odliku ovoga lijepog, tečnog, živog i izražajnog prijevoda.

Na posebnom mjestu među Marulićevim prijateljima bio je Toma Niger, i sam književnik i važni pjesnik. Niger je bio angažiran u prosvjetnim poslovima jer je bio učitelj, ali i izravni sudionik u borbama protiv Osmanlija. Bio je izaslanik u Rimu. Kao ugledni predstavnik crkvene hijerarhije bio je on Maruliću moralni uzor, ali i književni istomišljenik s kojim je Marulić razmjenjivao nove naslove. Niger i Marulić u životu su se susretali u nekim važnim trenucima. Tako je tome prijatelju Marulić toplim riječima posvetio svoju latinsku knjigu *Quinquaginta parabolae*. Učinio je to 22. kolovoza 1510. godine tražeći od prijatelja kritički sud koji bi ga mogao zaštititi od zlobnika. Niger, koji je bio splitski kanonik, posvetio je Maruliću jednu poslanicu koju je otisnuo zajedno s angažiranim protuturskim govorom splitskoga nadbiskupa Bernardina Zanea, koji je ovaj održao na Luteranskom saboru 1512. godine. U svojoj poslanici

⁹¹Erna Banić-Pajnić, „Marko Marulić i njegove pouke za čestit i blažen život“, str. 2.

Niger piše pohvalu Marulićevoj učenosti i čestitosti nazivajući prijatelja *doctissimo et integerrimo Marco Marulo, nobili Spalatensi*:

„Toma Niger je Marulića posebno razveselio kad mu je nabavio knjige Erazma Roterdamskog, pisca koji je u Marulićevoj lektiri uživao posebno mjesto jer je ovaj, kako su ga zvali „princ humanizma“, sa splitskim književnikom dijelio niz zajedničkih osobina. Jedna od njih svakako je bila kritičnost prema autoritetima, a druga srodnost sa svetim Jeronimom, koji je bio Marulićev srodnik, a kojem je Erazmo priredio sabrana djela. Erazmove knjige koje mu je donio prijatelj Niger ostavile su na Marula duboki dojam pa on u posveti svom *Dialogus de laudibus Herculis*, čestitajući Nigeru na izboru za biskupa 1519., vrlo oduševljeno piše o književnim djelima Erazma Roterdamskog: *Primio sam knjige Erazma Roterdamskog što si mi ih poslao: odlikuju se pobožnošću, učenošću, i ne manje, rječitošću. Veoma uživam čitajući ih. I doista, od vremena božanskog Jeronima pa sve do naših dana u naših bogoslova nije bilo one ljepote profinjena izražavanja. Hvalili smo u mnogih oštroumnost i zaključivanja [...]. Sada je, međutim, zahvaljujući Erazmu, sama zgrada svete Crkve, koja je zbog nebrige tih jednostavnih mislilaca bila gotovo gola, ponovno zablislala od drevnih ukrasa te se sja oličena bojama krasnorječja. [...] Opet će sveta književnost i nauka imati svoje Jeronime i svoje Ambrozije, ako se samo nađe onih koji će se htjeti takmičiti s Erazmom.*“⁹²

Taj je tekst kasnije u izdanju ovoga dijaloga bio izostavljen, što se ima tumačiti oprezom jer je Erazmo tada bio podvrgnut kritici rimskih autoriteta pa ga nije bilo pravodobno hvaliti, čak ni spominjati. Moguće da je taj spomen Erazma iz posvete izostavio sam Niger, jer u trenutku njezine objave Marulić više nije bio na životu. Koliko su Niger i Marulić bili duhovno bliski, svjedoči i činjenica što je Marulić u svom testamentu prijatelju namijenio izdanje Platonovih djela koje je posjedovao u svojoj biblioteci. To, pak, što Marulić poseže za životopisima kršćanskih svetaca da bi uzvisio temeljne kršćanske moralne vrijednosti, ukazuje na to u kojem smjeru se po njemu obnova koju on vidi ima događati. To je onda ujedno pitanje načina realizacije novoga čovjeka, pitanje načina razvitka jednog ideala čovjeka i čovječnosti.

9. Recepcija *Institucije*

⁹²<https://www.vecernji.hr/vijesti/svoja-djela-marulic-je-posvecivao-ljudima-koji-su-najintenzivnije-obilježili-njegov-zivot-1402131>, pristupljeno 31.7.2020.g.

Institucija je, dakle, po opsegu i svjetskom odjeku na prvome mjestu od svih njegovih latinskih djela. Ono je uz *Evandelistar* Maruliću priskrbilo svjetsku slavu. U 16. i 17. stoljeću *Institucija* je doživjela oko pedeset izdanja, što je za tridesetak izdanja više nego *Evandelistar*, što možemo pripisati njejoj literarnoj atraktivnosti, odnosno popularnosti već u to vrijeme. Prijevod na hrvatski jezik i izdanje Marulićeve *Institucije*, iznimno je važan i značajan događaj u hrvatskoj književnosti i kulturi. Na prvi se pogled čini da se, po tematici barem, ovo njegovo djelo ne razlikuje značajno od mnogih djela slične tematike nastalih u ranijim razdobljima i u Marulićevo vrijeme. Pa ipak, zna li se sudbina ovog djela, postavlja se pitanje razloga njegove popularnosti, što je sasvim sigurno i u vezi s porukama koje ono sadrži za ondašnjeg čitatelja. Sasvim je očito, da iznošenje primjera kreposnog života svetaca treba vidjeti kao Marulićevu reakciju na aktualnu situaciju, u kojoj su dovedeni u sumnju, dovedeni u pitanje temeljni principi jednog svjetonazora, ponašanja, djelovanja, jedan čitavi sustav vrijednosti utemeljen na određenom tumačenju svijeta.

Institucijusu tijekom šesnaestog i sedamnaestog stoljeća hvalili zahvalni čitatelji, crkveni autoriteti i poznavatelji duhovne literature. No, njezina trajnost nije se iscrpila u nama dalekim stoljećima što o njoj sude stručnjaci u ovom postmodernom vremenu. Naše doba revaloriziralo je *Instituciju* kao i *Juditu*, što je na neki način iznenađujuće jer je riječ o bogoljubnom, moralističkom tekstu visoke kršćanske frekvencije, a od takvih tekstova današnji senzibilitet zazire. Književni povjesničar Mirko Tomasović piše kako bi on tu „re-recepciju *Institucije* pokušao protumačiti njezinim književnim umijećem i vrlinama pisca kao klasika starih vrijednosti i vječnih poruka.“⁹³ Tom se knjigom koristila najraznovrsnija publika. Od svjetovnjaka, redovnika, propovjednika, poglavara crkvenih redova do znanstvenika, teoloških nadzornika.

„Izdržala je sve provjere, postigla štoviše prvenstvo najobjavljivanije i najprevođenije knjige u inozemstvu jednoga autora Hrvata, što nas obvezuje da se prema njoj odnosimo kao prema kulturnoj knjizi i da pratimo njezinu neprispodobivu putanju sudbine.“⁹⁴

Zanimljivo je također da je *Institucija* bila uvrštena u čuveni *Popis zabranjenih knjiga*, a to je restriktivna uredba koju je katolička Crkva uvela nakon Tridentinskoga

⁹³Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul*, Zagreb: Erasmus naklada: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta ; Split: Književni krug - Marulianum, 1999., str.67.

⁹⁴Isto.

koncila 1564. godine. Djelo je bilo zaplijenjeno kod jednog knjižara u Sieni i spaljeno s drugim nepoćudnim knjigama. Također, bilo je na *Popisu zabranjenih knjigau Španjolskoj*. No, spis se ne zabranjuje vjernicima u cijelosti nego je svrstano drugu kategoriju, među knjige dopuštene za uporabu ako ih se pročisti i iz teksta izbaci nepodobno. Knjiga je bila na udaru cenzure zbog poglavlja u kojem se govori kako je laž katkad ipak dopuštena. Nakon ovih otkrića jasnije su i mnoge druge zagonetke povezane s neizdavanjem i tobožnjim zagubljenjem Marulićevih spisa. Već smo spomenuli neizdavanje njegova znamenitoga latinskoga epa *Davidijadeu* kojega je uložio najviše pjesničkih ambicija i stvaralačkoga truda.

„Na tragu onoga što o ljudskom i vjerskom odgoju govori Sveto pismo i otačka tradicija, Marulić savjetuje nagradu i kaznu, pohvalu i prijekor, odgoj za krepostan život potkrijepljen primjerima jer 'riječi potiču, a primjeri privlače'. Kao ustrajan čitatelj Svetog pisma, Marulić je mogao lako otkriti kako Bog odgaja svoj narod poukom koja ide za krepošću te prijekorom i kaznom koja teži popravljanju i obraćenju. Utemeljenjem kršćanske etike na krepostima, sve u pogledu konačnog cilja, a to je život vječni, Marulić je zanimljiv i aktualan autor i za naše vrijeme.“⁹⁵

U Splitu je 1995. godine utemeljen Marulianum, centar za proučavanje života i djela Marulića. Plod rada te ustanove su tiskana djela i više od dvadeset zbornika posvećenih životu i djelima Marulića, njegovu utjecaju na humaniste, suvremenike i naraštaje. Među razloge nedovoljno dubljeg poznavanja baš teološko-crkvene misli i katoličke duhovnosti Marulića u širim krugovima, Mladen Parlov ubraja i činjenicu da se djelom toga autora nije smjelo baviti, a pothvati izdavanja njegovih djela išli su iz civilnog područja. U 19. stoljeću Ivan Kukuljević Sakcinski proglasio je Marulića ocem hrvatske književnosti i potaknuo je tiskanje njegovih djela. Ali stalno se naglašavalo da je on renesansni autor.

„Ne da se nije isticala, nego namjerno se prešućivala Marulićeva crkvenost i religioznost. Vlast inače ne bi dala novac. Trebalo je novaca za tiskati njegova djela. Kada je 1987. g. izašla njegova *Institucija* na hrvatskom jeziku u tri sveska, u „Slobodnoj Dalmaciji“ bio je veliki naslov 'Marulić na lomači'. Jer Kongregacija ima indeks knjiga koje treba prije objave malo 'dodirnuti', a jedna njegova knjiga završila je u sjeni. Trebalo je prikazati Marulića kao

⁹⁵<https://ika.hkm.hr/novosti/dr-parlov-marko-marulic-je-sveti-sin-crkve-njegova-crkvenost-i-religioznost-namjerno-se-presucivala/>, pristupljeno 23.7.2020.

neku opoziciju prema Crkvi da bi oni dobili novce za tisak njegovih knjiga. A Marulić je bio crkveni čovjek! Sin Crkve samo takav!“⁹⁶

Renesansom poetikom i novim stilom Marulić je iznikao iz mnogih izvora suvremenosti i tradicije, ali sasvim u skladu s hrvatskim renesansnim pjesnicima. Prihvatili su ga suvremenici, ali i pjesnici kasnijih generacija. Tako je Marulićevo mjesto u književnosti dvojako: kao sinteza na raskršću epoha, on stoji na početku i u temeljima novog vremena, ali i trajno u matici hrvatskog književnog puta.

Institucija vrvi citatima iz djela crkvenih naučitelja (primjerice svetoga Jeronima) i zanosnim apostrofama svetaca (svetoga Franje Asiškoga), pa je

„svojom mozaičkom strukturom, kompozicijskom domišljenošću i asocijacijama na antičku kulturu (kada govori o duhovnom razmatranju, spominje ekstazu starih Grka) zadovoljavalo i kultiviranu publiku i pobožne duše, te istodobno stvaralo kult Marulića kao učena i sveta autora.“⁹⁷

Tako je trogirski natpop Jeronim Macarelli u latinskim distisima, priključenima *Instituciji*, prvi izrazio svoje divljenje:

Marulić iznosi svijetu primjere svetaca Božjih,

Koji u nebeski raj svakom pokazuju put;

Ne će da kaže svoga života ni primjera svojih,

Koje bi trebalo svud ljudima pričati svim.

Ta tko od njega bolji je? Tko li svetije živi?

*U koga takav je još za vjeru Kristovu žar?*⁹⁸

10. Zaključak

⁹⁶Isto.

⁹⁷Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986. „Pisac svjetskoga glasa“, Mirko Tomasović.

⁹⁸<https://www.bitno.net/vjera/marko-marulic-knjizevni-velikan-koji-je-svojom-umjetnoscu-krscane-usbjervao-na-cestit-zivot/>, pristupljeno 7.12.2020.

Čitajući *Instituciju*, dolazimo do spoznaje koliko je lijepo i dobro živjeti čestito. Bez obzira na to što su primjeri u njoj iz davnina, oni nas potiču, hrabre, opominju i privlače i danas. Spoznajemo, također, kako je jedini istiniti put u blažen život upravo taj koji opisuje Marko Marulić primjerima. Kroz kreposti koje smo opisali u radu, ali i kroz mnoge druge koje pisac u djelu navodi, možemo zaista doživjeti puninu života već ovdje na zemlji, a i, vjerujemo, zaslužiti vječni život. Kreposti je potrebno živjeti, utisnuti ih u srce i narav, što nam je naizgled neprirodno. Jer svetost ljudima jest neprirodna, zato što je narav čovjekova ranjena još istočnim grijehom, a i znamo tko je „knez ovoga svijeta“, što nimalo ne pomaže čovjeku na putu do svetosti. Međutim, uvjereni smo da marljivim radom na svome karakteru, na svome ponašanju i odnošenju prema Bogu i bližnjemu, možemo uistinu postići to da nam živjeti te kreposti koje Marulić opisuje, a Isus Krist ihjenučavao i koje Crkva i dandanas prenosi vjernicima. Po tijelu, istina, jesmo materijalna bića, više nagnjemo na svjetovno, ali duh je taj u nama koji bi trebao nadvladati tijelo i preoblikovati narav da se ona vrati svome pravome Ocu nebeskome, jer njegova smo djeca po naravi, a to je ono što Marulić želi reći kroz čitavu svoju *Instituciju*. Važno je biti ponizan i dati se poučavati, dati se pokoriti tom nauku kako bismo se uopće mogli promijeniti, a smatramo da je prvi korak ka tome upravo priznanje da smo slabi i grešni. Zbog toga sva ona odricanja o kojima piše Marulić a koja su provodili sveci kako bi tijelo podložili duhu. Jer, kako je rekao sam Isus kada je bio u tjeskobnoj mucij prije nego su ga uhitili: *Bdijte i molite da ne padnete u napast. Duh je, istina, voljan, no tijelo je slabo.*⁹⁹

Smatramo da je *Institucija* vrlo važno djelo, a to pokazuje i činjenica da je Marko Marulić postavljen na sam pijedestal hrvatskih književnika.

„U renesansi i baroku kompozicijskom osmišljenošću, dorađenošću izlaganja i s asocijacijama na antičku kulturu, zadovoljavala je birano općinstvo i pobožne duše, u reformatorskom ozračju imala je aktualne natuknice.“¹⁰⁰

Važno je stoga jer pokazuje što je ono najbitnije u čovjekovu životu. Djelo govori o konkretnom čovjekovu životu, ono nadilazi sve romane pa i psihološke knjige za samopomoć. Iz *Institucije* možemo naučiti kako dobro ovladati sobom, kako ne

⁹⁹Mt, 26,41

¹⁰⁰Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul*, Zagreb: Erasmus naklada: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta ; Split: Književni krug - Marulianum, 1999., str.63.

dopustiti ovome svijetu da nas povede u ispraznost, jer toliko je ispraznosti u svijetu koje nas mogu zaslijepiti i zaglušiti naš svakodnevni život te on postaje dosada. Čovjek, kada si sve dopušta, kada dopusti da ga loša narav povede, postaje depresivan ili pak samodostatan, a uistinu, ne znamo što je gore. Svijet se od Staroga zavjeta do danas nije promijenio, sve se ponavlja, povijest se ponavlja. Ali zato je zapisana, da naučimo iz nje. Stara latinska poslovice kaže: *Historia magistra vitae est*, povijest je učiteljica života. Zato nas ovaj veliki pisac i danas poziva da ne dopustimo da nas satre ispraznost ovoga svijeta već da prionemo uz ono dobro, uz ono istinito, a to je jačanje u krepostima.

Međutim, Marulić ne smatra kako se treba pod svaku cijenu izolirati od svijeta i živjeti u neprekidnom strahu od grijeha, ali dobro je znati što grijeh može učiniti našoj duši. To je ono na što nas upozorava kroz *Instituciju*, a na što nas je sveti Pavao upozorio još preko poslanice Efežanima:

„Ubuduće jačajte se u Gospodinu i u silnoj snazi njegovoj. Obucite svu opremu Božju da se možete oduprijeti lukavstvima đavlovim. Jer nije nam se boriti protiv krvi i mesa, nego protiv Vrhovništava, protiv Vlasti, protiv upravljača ovoga mračnoga svijeta, protiv zlih duhova po nebesima. Zbog toga posegnite za svom opremom Božjom da uzmognete odoljeti u dan zli i održati se kada sve nadvladate. Držite se dakle! *Opašite bedra istinom, obucite oklop pravednosti, potpašite noge spremnošću za evanđelje mira!* U svemu imajte uza se štit vjere: njime ćete moći ugasiti ognjene strijele Zloga. Uzmite i *kacigu spasenja i mač Duha*, to jest *Riječ Božju*. Svakovrsnom se molitvom i prošnjom u svakoj prigodi u Duhu molite. Poradi toga i bdijte sa svom ustrajnošću i molitvom za sve svete.“¹⁰¹

Jedan od motiva koji je formirao Marulićev životni nazor jest zanos koji proizlazi iz odlučne borbe koja zahtijeva velike žrtve. Borba je vrijedna svake žrtve jedino onda kada je nošena vjerom u ideale, makar se oni i ne ostvarivali u vremenu kada se u njih vjerovalo.

¹⁰¹Ef 6, 10-17

11. Literatura

1. Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, (prev. i protumačio Branimir Glavičić) Globus, Zagreb, 1986.
2. *Biblija : Stari i Novi zavjet!* [glavni urednici Jure Kaštelan, Bonaventura Duda] ; [prijevod Silvije Grubišić, Filibert Gas, Ljudevit Rupčić] Zagreb : Stvarnost, 1968.
3. Tomasović, Mirko, „Marko Marulić Marul“, monografija, Erasmus naklada, Zagreb: Erasmus naklada: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta ; Split: Književni krug - Marulianum, 1999., str. 21.
4. Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961. (2. izdanje)
5. Cvito Fisković, „Šest Marulićevih prijatelja“, *Colloquia Maruliana*, Vol. V, 1996.
6. Vladimir Filipović, „Filozofija renesanse i odabrani tekstovi filozofa“, MH, Zagreb 1956.
7. Karlo Kobaš, „Krepost moralne čistoće u Marulićevu djelu“, diplomski rad, Osijek 2011.
8. Živan Bezić, *Kršćansko savršenstvo: asketika*, Crkva u svijetu, Split, 1973.
9. Ruggero Cattaneo, „Napomene o stilu Marulićeve *Institucije*“, *Colloquia Maruliana*, Vol. 16, No. 16, 2007.
10. Bratislav Lučin, *Marko Marulić 1450-1524*, Split: Hrvatsko-njemačko društvo : Zebra plus, 2008.
11. *Pjesme Marka Marulića*, (prir. Ivan Kukuljević Sakcinski), Stari pisci hrvatski, knj. 1, JAZU, Zagreb, 1869.

Mrežni izvori:

1. <https://ika.hkm.hr/novosti/dr-parlov-marko-marulic-je-sveti-sin-crkve-njegova-crkvenost-i-religioznost-namjerno-se-presucivala/> (pristupljeno 21.5.2020.)
2. <https://www.enciklopedija.hr/> (pristupljeno 14.7.2020.)
3. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=55927 (pristupljeno 21.7.2020.)
4. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (pristupljeno 22.7.2020.)

5. Erna Banić-Pajnić, „Marko Marulić i njegove pouke za čestit i blažen život“, str.5.
(https://content.ifzg.hr/bibliografija/Marko_Marulic_i_njegove_pouke_za_cestit_i_blazen_zivot.pdf)
6. <https://www.srednja.hr/novosti/fan-fekt-marko-marulic-tvorac-pojma-psihologija/>
pristupljeno (23.7.2020.)
7. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffos%3A3405>(pristupljeno 2.11.2020.)
8. <http://www.intratext.com/IXT/SCR0001/P7X.HTM>(pristupljeno 9.7.2020.)
9. <https://rastimougospodinu.com/litanije-poniznosti/>(pristupljeno 6.7.2020.)

12. Sažetak

Marko Marulić bio je pisac renesanse koji je mnogo pridonio razvoju hrvatske književnosti. Bio je inspiriran Biblijom i hagiografskim piscima. Jedno od njegovih najistaknutijih djela su *Pouke za čestit i blažen život po primjerima svetaca*, u izvorniku *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, poznato i pod skraćenim nazivom *Institucija*. To je djelo prikaz kršćanskih vrlina kroz primjere iz života svetaca. Budući da je djelo moguće tumačiti na tri načina, kao književno, teološko i filozofsko, u ovome smo radu, uz standardnu interpretaciju djela, prikazali ta tri čitanja Marulićeve *Institucije*.

13. Summary

Marko Marulić was an author of the Renaissance and gave a lot for the development of Croatian literature. One of his most popular pieces is *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, known as *The Institution*. It is a representation of Christian virtues through examples from the lives of the saints. Since the piece can be interpreted in three ways: as literary, theology and philosophy pieces, this work, with standard interpretation, shows the three interpretations of *Institution* of Marulić.